

Montanismen:

En kirkehistorisk undersøkelse av montanismen som kjettersk bevegelse

*In Phrygian Mysia there is said to be a village called Ardabau. There they say that a recent convert called **Montanus**, when Gratus was proconsul of Asia, in the unbounded lust of his soul for leadership gave access to himself to the adversary, became obsessed and suddenly fell into frenzy and convulsions. He began to be ecstatic and to speak and talk strangely, prophesying contrary to the custom which belongs to the tradition and succession of the church from the beginning. Of those who at that time heard these bastard utterances some were vexed, thinking that he was possessed by a devil and by **a spirit of error**, and was disturbing the populace; they rebuked him, and forbade him to speak remembering the distinction made by the Lord, and his warning to keep watchful guard against the coming of the false prophets; but others, as though elevated by a holy spirit and a prophetic gift, and not a little conceited, forgot the Lord's distinction, and encouraged the mind-injuring and seducing and people-misleading spirit, being cheated and deceived by it so that **he could not be kept silent.***

MISJONSHØGSKOLEN I STAVANGER

MONTANISMEN:
EN KIRKEHISTORISK UNDERSØKELSE AV MONTANISMEN SOM KJETTERSKE
BEVEGELSE

MASTEROPPGAVE I TEOLOGI

KIRKEHISTORIE

AV CAMILLA WESTEN

RØNNE, DANMARK

DESEMBER 2009

INNHold

INNLEDNING	1
------------------	---

DEL 1

1.1 Problemformulering	3
1.2 ”Montanisme”	5
1.3 Presentasjon og Forklaring av Kilder	6

DEL 2

BEVEGELSEN

2.1 Navnet	11
2.2 Bakgrunnen	12
2.3 Lederne	13
2.4 Tidspunktet	15
2.5 Stedet	16
2.6 Spredningen	18
2.7 Avslutningen	19

DEL 3

MONTANISMENS BRUDD MED KIRKEN

3.1 Profetien	21
3.1.1 Profeti i Kirken	21

3.1.2 Profeti i Montanismen	23
3.1.3 Kirkens Kritikk av den Montanistiske Profeti	27
3.2 Kvinnene	35
3.2.1 Kvinnene i Kirken	35
3.2.2 Kvinnene i Montanismen	37
3.2.3 Kirkens Kritikk av Kvinnerenes Stilling i Montanismen	40
3.3 Askesen	45
3.3.1 Betydningen av Askese	46
3.3.2 Motsetninger i Montanismens Askese?	47
3.3.3 Den Seksuelle Askese	47
3.3.4 Fasten fra føde	52
3.3.5 Materialismen	54
3.4 Oppsummering	57
DEL 4	
KONKLUSJON	60

INNLEDNING

”Ved at fundere over en gammel bok, ”Det alminnelige bedrag blandt kristne vedrørende profeti” som jeg har lest på denne reise, ble jeg helt overbevist om en ting, jeg lenge har anet: for det første, at montanistene i det annet og tredje århundre var sande bibelske kristne. For det annet, at den store årsak til at de mirakuløse gaver så snart forsvant ikke blot skyldtes at tro og hellighet nesten var helt tapt, men også at tørre, formelle og ortodokse menn begynte å latterliggjøre de gaver de ikke selv hadde, og stemplet dem alle som galskap eller bedrag.”¹

Første gang jeg leste John Wesleys sitat ble jeg interessert i den ”kjetterske” bevegelse jeg hadde hørt om som *montanismen*. I all min tid som teologistuderende har jeg ikke spekulert så mye over hvorvidt kjetterbetegnelsen på denne bevegelse var rettferdig eller ei. Jeg har ikke tenkt spesielt annerledes om den enn om de andre ”kjetterbevegelser”, som for eksempel monarkianismen eller valentianismen. Jeg har heller ikke lest utdypende om emnet men møtt navnet og en smule av idéene flere ganger i mine studier. Det er først når jeg leser dette utsagn en virkelig interesse våkner i meg.

La meg først stadfeste min bakgrunn så vil det kanskje bli lettere å forstå. Jeg har en bakgrunn i Pinsebevegelsen som historisk har røtter i Wesleys metodisme, og har en forståelse av Wesley som en mann med stor teologisk integritet og tyngde. Som ”pinsevenn” er jeg vant til å forholde meg til spørsmålet om nådegaver og er fortrolig med tanken om at den profetiske arv fra apostlene stadig er tilgjengelig for oss idag.² Jeg har fått stillet spørsmål til min kristendom i forbindelse med tungetale og gått i forsvar for det som ofte blir kaldt fanatisme, selv om jeg ikke vil kategorisere meg selv som værende noe i nærheten av fanatisk. Jeg har hatt tunge interaksjoner med ”mørke” Lutheranere og intolerant teologisk tradisjon. Wesleys setning vekker i meg en følelse av gjenkjennelighet og en interesse i å

¹John Wesley, *”The works of John Wesley,”* vol 2 (1996): 204, sitert i Hans P. Pedersen, *2000 år med Helligånden* (København: Forlaget Proskrift, 1999), 29.

²”Nådegavene” er de gaver vi kan lese om i NT (især i 1. Kor), profeti er en av disse. I pinsebevegelsen tror man at Gud gir mennesker nådegaver idag som i aposteltiden. Mennesker idag har del i den ”profetiske arv” og kan profetere på lik linje med, og med like stor autoritet som, apostlene.

undersøke bakgrunnen for den videre. Derfor endte mitt speciale med å handle om montanismen. Ikke bare om montanismen som sãnn, men om den karakteristikk den har fått som kjettersk. Var den det?

Min objektivitet kommer selvfølgelig en lille smule i klemme med tanke på mitt utgangspunkt for oppgaven. Men jeg vil bestrebe meg på å holde mitt blikk rettet mot de historiske fakta jeg kan finne og bruke mine kilder ut fra deres egne forutsetninger og så fri fra mine a prioriske holdninger som mulig. Jeg vil også mene at min bakgrunn i en karismatisk bevegelse kan gi meg en interessant vinkel til emnet.

DEL 1

1.1 Problemformulering.

På bakgrunn av Wesleys uttalelse som hevder at Montanistene var ”sande bibelske kristne” vil jeg kikke nærmere på årsaken til at bevegelsen ble dømt som kjettersk. Var de i læremessig strid med kirken eller var der andre årsaker? Med dette som utgangspunkt vil jeg formulere min problemstilling på denne måte:

Hva var årsaken til at montanismen ble dømt som kjettersk?

Hvilke grunner gav man? Kan man peke på andre ting som kan ha vært årsaken?

I forlengelse av dette vil jeg se om det er mulig å si noe om hvorvidt kjetterdommen var berettiget.

Jeg vil ikke i min oppgave søke svar på om Wesley hadde rett i sin overbevisning om at montanistene var sanne bibelske kristne, det hører hjemme i et helt annet felt, men jeg vil kikke på om montanismen skilte seg fra det kirken regnet som den sanne bibelske lære. For det var dette som normalt var årsaken til at man ble dømt som kjettersk, at man hadde en annen lære enn den lære kirken holdt for rett. Den ”rette lære” var den bibelske lære overlevert gjennom apostlene og bevart av den apostolske kirke. Ortodoksien tilhørte kirkens tradisjon. Heterodoksi kunne ikke aksepteres og ble ekskommunikert av kirken som kjettersk. Var montanismen heterodoks? Var det årsaken til at montanismen ble fordømt som kjettersk?

For å besvare dette spørsmål vil jeg ta for meg tre emner som belyser Montanismen og dens lære, og som var viktige også i kirkens forfølgelse av den. Jeg har valgt nettopp disse emner fordi de er vesentlige i forklaringen og forståelsen av hva montanismen var og sto for. Når man, som i vårt tilfelle, skal undersøke om det var motstridigheter mellom en kjettersk bevegelse og kirken, er det viktig å ta opp emner hvor det var opplagte muligheter for skjæringspunkter og som ikke er for ”små”. Sannsynligheten for at montanismen ble dømt som kjettersk fordi den for eksempel forventet en snarlig parusi er ikke stor, men hvis denne parusiforventning førte til et fokus på askese og profetiske budskaper som gikk på

tvers av kirkens lære, øker sannsynligheten betraktelig. Jeg har valgt å la opplagte emner som ”eskjatalogi” og ”parusiforventing” ligge, dette handler om prioritering i forhold til tid og plass. Det kunne også vært opplagt å ta for seg ”organisering” og dette kunne saktens være en egen overskrift. Jeg endte allikevel opp med å velge det fra fordi det faller naturlig inn under de andre emner.

Emnene jeg har valgt er:

- 1) Profeti
- 2) Kvinner
- 3) Askese

1) Profeti.

Noe av det montanismen er mest kjent for er dens fokus på og benyttelse av det de så på som en nådegave, *profeti*. Bevegelsens ledere så seg selv som Guds instrumenter gjennom hvilke han kunne tale og de mente at deres profetiske tale var autoritær. Oppsiktsvekkende var uttalelser i 1.person hvor man talte som Gud. Dette ble av mange oppfattet som, i beste fall, hovmod eller, enda verre, djevelsk påvirkning. Det kunne selvfølgelig være interessant å finne ut av om de talte direkte fra Gud eller om de virkelig var mørkets budbringere, men det er tvilsomt om det overhodet er mulig å finne svar på. Jeg vil prøve å finne ut av om montanistenes tilnærming til profetien går på tvers av kirkens tradisjon. Dette vil jeg gjøre ved å kikke på forståelsen og bruken av profeti i kirken, forståelsen og bruken av profeti i montanismen og på den anti-montanistiske kritikk av montanismens profeti.

2) Kvinner.

Montanistenes bruk av kvinner i ledende tjenester har det også vært stor debatt omkring. To av bevegelsens ”foregangsmenn” var sannsynligvis kvinner. De kom med profetiske budskap som var like autoritative som mennenes og nøy sannsynligvis respekt som ledere. Jeg vil se på hvordan kirken oppfattet kvinners stilling, hvordan det var hos montanistene og hva det var kirken kritiserte hos montanistene.

3) Askese.

Montanistene har rykte for å oppfordre til å leve strengt asketisk. Dette kunne bli sett på som blasfemisk fordi man på denne måte fornektet Guds natur. På den annen side ble de kritisert for blant annet å ta imot lønn, hvilket strider imot kirkens lære som vi ser det for eksempel i *Didaché*³. Var montanistene verdenshatere under et asketisk dekke, pengebegjærlige og maktsøkende eller bare kristne med høy moral? Var de asketisk annerledes enn kirken? Jeg vil undersøke kirkens holdning til askese og hvordan de eventuelt utlevde den, deretter vil jeg kikke på askese hos montanistene. Igjen vil jeg avslutte med å se på kirkens kritikk av montanistene.

Mitt mål med oppgaven er å finne ut av om det var ulikheter mellom kirkens og montanistenes forståelse omkring profeti, kvinner og askese. Hvis det var ulikheter, var de av dogmetisk karakter? Var de så alvorlige at de truet kirkens ortodoksi? Eller var forskjellene, som noen mener, kun på det praktiske plan? Hva var grunnen til at montanistene til sist ble dømt som ikke tilhørende den kristne tro?

1.2 "Montanisme"

Når det gjelder navnet "montanisme" har jeg bevisst valgt dette navn til fordel for andre kanskje mer riktige navn. Diskusjonen om navne skal vi ikke ta opp her, men det er viktig å nevne at bruken av navnet "montanister" ikke er problemfritt. Dette navn peker tilbake på Montanus som generelt blir sett på som leder og opphavsmann av bevegelsen. Det er dog uenighet om hvem som virkelig var leder og om begrepet "montanisme" er riktig eller om det er et tegn en mannsjåvisnistisk tilgang til historien.⁴ Der er flere navn i omløp og vi kommer nærmere inn på disse diskusjoner senere. Jeg har personlig valgt å bruke navnet "montanisme" fordi det er det navn vi oftest møter i det teologiske studie og de almenne fremstillinger. Jeg legger ingen verdi i navnet som sådan, og har ikke med bruken av det tatt stilling til hvem jeg holder som bevegelsens opphavsmann. Jeg er også klar over at navnet er anakronistisk når vi taler om bevegelsens begynnelse, da navnet slett ikke var i bruk på dette

³"*Didaché*", skrift fra ca. 100 som tar for seg kirkens lære og praksis.

⁴Christine Trevett, *Montanism. Gender, Authority and the New Prophecy*. (Cambridge: University Press, 1996), 159.

tidspunkt, de betegnet seg selv som ”Profetien” eller ”Den nye Profeti”⁵. Men altså, jeg vil bruke dette navn hele oppgaven igjennom.

1.3 Kilder

Jeg vil her forklare hvilke kilder jeg har brukt samt komme med en kort beskrivelse av de forskjellige forfattere.

Når man begynner å lete etter kilder i forbindelse med montanismen finner man hurtig at utvalget er rett begrenset. Dette henger sammen med det faktum at bevegelsen tidlig ble dømt som kjettersk og søkt utryddet fra det kirkelige miljø. Kjetterske skrifter og bevis ble ødelagt og man kan regne med at mye montanistisk materiale er fortært av flammer. Vi er dog ikke etterladt helt i mørket, noen få orakler fra de montanistiske profeter har overlevd, og vi har skrifter med montanistisk preg. Noen av de viktigste kildene er dog skrevet i anti-montanistiske interesser, hvilket selvfølgelig påvirker troverdigheten på flere punkter. Vi kan dele kildene opp i to grupper, montanistiske og antimontanistiske. Av montanistiske kilder vil jeg benytte meg av de montanistiske orakler vi finner i David E. Aunes *Prophecy in Early Christianity and the Ancient Mediterranean World* og Tertullians skrifter fra hans montanistiske periode. Av antimontanistiske kilder bruker jeg Hippolytus av Roma, Eusebius og Epiphanius av Salamis.

1.3.1 Tertullian

Quintus Septimius Florens Tertullian ble født i Kartago ca 160. Han vokste opp i et ikkekristent hjem og fikk en utdanning innenfor jus. Han arbeidet gjennom flere år som advokat i Rom men vendte tilbake til Kartago ca 193, hvor han tilbragte resten av sitt liv. Man regner med at han gikk over til kristendommen i starten av 190’ene, ble tilknyttet kirken i Kartago hvor han var aktiv lekmann. Grunnen til Tertullians omvendelse kan være mange, men mye tyder på at han ble fascinert av de afrikanske martyrer og deres vilje til å ofre sitt

⁵ Dette navn peker sannsynlig på deres selvoppfattelse som Gud profetiske talerør. Dette blir tatt opp nærmere under kapitlet ”Profeti”.

eget liv for den store Sannhet. Tertullian kan også ha sett styrken i kristendommen som en enhetlig religion i forhold til den religiøse pluralisme som hersket i riket. Han ble opptatt av kirkens renhet, kirken skulle ikke delta i det politiske liv, kristne skulle unngå forfengeligheit med hensyn til tøy, fornøyelser og ikke ha arbeide som var relatert til de romerske ofringer. Man skulle helst ikke gifte seg, han var selv ulykkelig gift med en yngre kvinne og mente at avholdenhet var den beste måte å vokse åndelig på, derutover skulle martyriet søkes. Tertullian var en viktig person i kirkens utvikling og banebryter for vesterlandsk katolisisme, både når det gjaldt språk og teologi. Hans hovedverk ”*De Prescriptione Hereticorum*” er katolisismens grunnskrift. Man er usikker på hva som skjedde med Tertullian, men etter 220 hører man ikke mer fra ham.

Problemene med å bruke Tertullian som kilde for montanismen er blant annet at han lærte den å kjenne langt fra det som var montanismens opphavssted, Lille asia. Tertullian levde i Nord-Afrika og man er usikker på hvordan montanismen kom dertil, den har kanskje blitt påvirket og endret av impulser den møtte på den lange vei. Kom den fra Roma og var den i såfall preget av dette miljø eller stammet den afrikanske montanisme fra den frygisk-asiatiske? I hvilken form kjente han den og kjente han til alle sider? Et annet problem er jo at på det tidspunkt han gikk over til Montan¹¹ var de tre ledere døde og han hadde ikke tilgang til direkte inspirasjon.

1.3.2 Hippolytus

Der finnes ikke mange kilder vi kan bruke for å finne sikre opplysninger i forbindelse med Hippolytus’ liv. Han regnes for å være født en gang omkring 150 og død ca. 235-39. Han døde sannsynligvis i minene i Sardinia, som var et sted fanger ble sendt til slavearbeide, hans navn forefinnes på listen over martyrer. Han kom til Roma i starten av det 3. århundre. Det hersker rimelig enighet om at han virket som biskop i byen Portus, en romersk havneby. Hippolytus hadde et negativt syn på staten og mente denne var en imitasjon av kirken av djevlesk natur (motsatt Eusebius). Kirken hadde ikke noe å gjøre med filosofi, for denne var roten til alt kjetteri. Med dette som utgangspunkt skrev han om heresier og mange av dem

ble ved hans ord formet til å passe inn i hans antagelser.⁶ Hans skrift *Adversus Haeresies* ble først funnet på 1800-tallet.

Bruken av Hippolytus som kilde gir problemer på grunn av hans mangel på objektiv tilnærming. Hans hensikt var ikke å beskrive kjetteriene best mulig, men å motsi dem. Med dette mål kan jo den beste la seg forføre av sladder som underbygger ens egen holdning. Som Ehrmann sier i forbindelse med oldkirkelige skrifter om Gnostisimen, -det samme kan sies montanismen: ”..it is not always easy to know when we have reliable reportage and when we have scurrilous slander, or a clever mixture of the two.”⁷ Dette kritiske ståsted må være utgangspunkt for en lesning av Hippolytus.

1.3.3 Eusebius

Eusebius var biskop i Kæserea og døde i ca. 340. Han utmerker seg i den arianske strid hvor han støtter Arius og er kjent for sitt store verk *Ekklesiastikes Historias* hvor han fremlegger kirkens historie opp til sin egen tid. Dette verket er fortsatt viktig for oss idag fordi han bygger sin historieskrivning på kilder som for oss er tapt, og han siterer mange av disse tapte verkene i sine skrifter. Hos Eusebius finner vi mange sitater fra en tre binds verk, *Kata Frygian*, skrevet av en anonym forfatter som levde i Lilleasia og hadde personlig kjennskap til montanismen eller ihverfall kirker som hadde erfaring med montanisme. ”Den Anonyme”⁸ skriver om de montanistiske lederes selvoppfattelse som forfulgte profeter og om legendene om deres død. Ifølge ham selv skriver han 13 år etter Maximillas, en av montanismens kvinnelige ledere, død. Dernest siterer Eusebius en annen antimontanist, nemlig Apollonius, som skrev 40 år etter at Montanus startet med å profetere. Dette skrift beskjeftiger seg mest med personlige angrep på montanismens hovedpersoner, deres moral og handlinger. Hos Eusebius finner vi også Gaius som skriver imot montanisten Proclus.

Det er et problem for oss at vi idag ikke lenger har de kilder Eusebius siterer. Dette gjør oss avhengige av hans fortolkning av dem, en fortolkning som kan ha blitt påvirket av hans antikjetterske holdning. Dessuten er Eusebius’ skrift også selv av antimontanistisk art, og hans kilder i forbindelse med montanismen er også utelukkende motstandere av

⁶Bart D. Ehrmann, *Lost Christianities. The Battles for Scripture and the Faiths We never knew*. (New York: Oxford University Press, 2003), 192.

⁷ Ehrmann, 121.

⁸”Den Anonyme” er navnet jeg heretter vil bruke om denne person.

bevegelsen. Dette gir selvfølgelig er unyansert bilde og man er ikke nødvendigvis sikker på at det er opprinnelige montanistiske holdninger og lære som kommer fram. Vi kan uansett lære noe om hvordan montanistene ble mottatt og forstått og dette er et viktig element i vår undersøkelse.

1.3.4 Epiphanius

Epiphanius ble født mellom 310-320 i det palestinske Besanduc, i nærheten av det nåværende Gaza. Han ble sannsynligvis oppdratt i et kristent hjem og opplært i den kristne tro av munk i Egypt. Han virket sannsynligvis både som munk og biskop. Epiphanius engasjerte seg heftig i kampen mot kjetteri og hans nidkjærhet for opprettholdelsen av den rette tro er karakteristisk for hans verker, hvilket er viktig å ha i tankene når vi leser kildene. *Panarion*, som er hans hovedverk, er et kjempeverk på tre bøker. Det ble påbegynt i 374-75 og avsluttet knapt tre år senere. Den er skrevet i en tid med stor omveltning, kirken skulle forholde seg til staten og det omkringliggende miljø på en annen måte i sin nyerhvervede stilling som statsgodkjent. Der var bruk for avgrensing og rettledning i møte med en kirkelig involvert stat. Boken er heresiologisk, det vil si, den tar for seg kjetterier. Dette var en alminnelig sjanger i oldkirkelig tid, både i kristne og andre miljøer. Epiphanius forklarer de forskjellige kjetterske bevegelser og avviser dem deretter med kristen argumentasjon. Hensikten er, som tittelen på verket også klart sier, å tilbyde en motgift, medisin, til de giftige, dødelige lærer.⁹ Epiphanius betraktet den nikenske tradisjons tro som det eneste rette og alt som gikk imot dette var dødbringende gift som måtte stoppes.

Verket kan sies å gi et fint bilde av kjettersk tankegang, men når det gjelder de konkrete historiske fakta, kan den være usikker. Han tar for seg mange kjetterier og om noen har han større direkte viten enn andre. Dette henger selvfølgelig sammen med tid. Om bevegelser i hans samtid skriver han mer konkret, mens han i forhold til andre må lene seg fullt og helt på overleveringer. Det er et problem at Epiphanius tidsmessig var langt fra mange av de forskjellige lærer han tar for seg, for eksempel montanismen. Han ble født noen små århundrer etter montanismens fremtreden og storhetstid, og var avhengig av overleveringer i sine forklaringer av bevegelsens lære og praksis. Han var klar på hva han var imot og hans argumentasjon for den rette lære kan man ikke dra i tvil. Om han hadde rett

⁹ ”Panarion” betyr medisinboks

oppfattelse av hva bevegelsen stod for og om de ting han argumenterte imot faktisk fantes i montanismen, må man være kritisk overfor. Dessuten er det i følge Frank Williams stor sannsynlighet for at noen av de slutninger han har truffet er bygget på hans egne oppfattelser og tolkninger i stedet for tilgjengelig fakta.¹⁰ En annen ting man må bemerke er at Epiphanius opererer med grupperinger som ikke nødvendigvis eksisterte. I flere tilfeller har han selv stått for navngivningen og satt folk innunder samme paraply på bakgrunn av enkelte like holdninger. I forhold til montanismen er vi sikre på at dette var en allerede avgrenset størrelse da Epiphanius skrev og at han brukte et navn kjent for mange. Hans kilder er som han selv sier -observasjon, dokumentasjon og muntlig overlevering. Uansett flere huller i hans historiske tilnærming må man se på verket som et som gir et godt bilde av hvordan montanismen ble sett på.

¹⁰Frank Williams, forord til *The Panarion of Epiphanius of Salamis*, ed. Frank Williams, Book 1, (Leiden, New York, København, Köln:E.J.Brill, 1987) , XVIII.

DEL 2

BEVEGELSEN

Jeg vil i denne del gjøre rede for montanismen. Hva var det for en bevegelse? Her vil jeg ta for meg navn bevegelsen var kjent under, dens bakgrunn, hvilke ledere som er satt i forbindelse med den. Jeg vil også klarlegge tidspunkt og sted for bevegelsens oppstart. Til sist vil jeg se på spredningen og avslutningen.

2.1 Navnet

Montanisme. Navnet refererer til Montanus, mannen som regnes som bevegelsens opphavsmann, og peker tilbake på hans lære og måte organisere seg på. Det er interessant at det er nettopp dette navn så mange kirkehistorikere og vitenskapsfolk har valgt å bruke da bevegelsen er blitt omtalt med flere andre navn, og *Montanister* ikke er det opprinnelige. Faktisk ser vi dette navnet relativt sent, flere århundrer etter at bevegelsen kom fram. Vi møter begrepet *Montanister* første gang hos Cyril av Jerusalem, så sent som i det 4. århundre. Her skriver han om montanistene som, ifølge ham selv, på falskt grunnlag ble kalt kristne.¹¹ Andre navn knyttet til bevegelsen har vært navn som *Katafrygere*, etter byen Frygia hvor den først stod fram, eller *Pepuzitter*, etter stedet hvor de forventet den nye Jerusalems nedstigning. Dette kommer vi tilbake til senere. Det har eksistert forskjellige grupper av bevegelsen. Noen av disse har vært kjent under navn etter forskjellige ledere, som *Quintillianister* og *Priscillianister* oppkalt etter henholdsvis profetinnen Quintilla og profetinnen Priscilla. Betegnelsen Montanus og hans forbundsfeller brukte om seg selv har ikke vært tatt etter ledere eller spesielt viktige steder, men sannsynligvis vært i samsvar med deres eget syn på seg selv og sin oppgave, nemlig *Den Nye Profeti*. Hos Eusebius påpeker

¹¹Trevett, 2.

Den Anonyme deres feiloppfattelse av seg selv som ”nye profeti”¹² og Serapion av Antiokia snakker også om ”den såkalte nye profeti.”¹³

2.2 Bakgrunnen

Der er forskjellige forslag til hva som kan ha vært bakgrunnen for montanismens begynnelse. Noen har pekt på den frygiske kultur og Kybelereligionen¹⁴ som utgangspunkt. Kanskje var Montanus forhenværende prest i en hedensk religion Frygia hvor han kom fra. Hvis dette er riktig kan han ha trukket på elementer herfra og overført til kristendommen, eller det kan være snakket om at en Frygisk religion er blitt endret til å passe inn de kristne rammer. Wilhelm Schepelern konkluderte i sitt studie ”*Montanismen og de phrygiske kulter*”, at den frygiske kults påvirkning på montanismen var begrenset og at montanismen var en helt igjennom kristen bevegelse.¹⁵ En annen teori er at Montanismen var en reaksjon innefra, på kirkens tiltagende verdsliggjøring, som med sin iver etter å misjonere og brede seg på mange måter gikk ”verden” i møte med åpne armer. Kirken var mer og mer positiv overfor det romerske styre samtidig med at biskopens makt vokste. Montanismens oppgave var å føre kirken tilbake til den urkristelige strenghet, tilbake til fornektelsen av verden og askesen. En tredje teori er at Montanismen simpelthen var en vranglære som *ikke* var opptatt av en tilbakevending til urkristendommen og at den *ikke* var en reaksjon mot verdsliggjøring fra kirkens side, fordi denne verdsliggjøring slett ikke fant sted.

Noen av de elementer som ofte blir satt i sammenheng med Montanistene, er deres parusiforventning og deres tro på at Det nye Jerusalem ville stige ned i de Frygiske byer Pepuza og Tymion¹⁶. Denne forventning om en nærstående parusi har ofte blitt satt som grunnen til deres manglende interesse for organisering. I og med at det ble ventet at Herren snart ville komme tilbake, var det ikke grunn til å bruke tid på å organisere en jordisk kirke som allikevel snart skulle opphøre. Derfor var deres kristne liv spontant og de mente seg helt

¹² Eusebius, *Eusebs Kirkehistorie, IV-X Bog*, oversatt av Knud Bang, (København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, 1945), 5.16.4.

¹³ Eusebius, 5.19.2.

¹⁴ Kybele var en frygisk kvinnelig guddomm, hun var Moder Jord. Hun var fjell, dyr, natur osv. Prester av denne kult var kastrerte menn som kledte seg i kvinneklær og påtok seg feminine identiteter. Dette fokus på det kvinnelige er en av grunnene til at man plasserte Montanus i denne sammenheng da ”hans” bevegelse nettopp også var kjent for å ha et feminint fokus på den måte at kvinner inntok fremtredende plasser.

¹⁵ Vilhelm Schepelern, *Montanismen og de phrygiske kulter. En religionshistorisk undersøgelse* (København: Pio, 1920)

¹⁶ Eusebius, 5.18.3.

igjennom ledet av Helligånden. Den manglende organisasjon er kanskje en smule overdrevet, da det later til å vært tegn på organisering også blant montanistene. De hadde blant annet biskoper, et visst hierarki og de innførte lønn til profeter. Andre sider ved bevegelsen vi hører om når vi studerer montanismens kilder, er deres forhold til profeti, kvinnenes store plass og deres asketiske levemåte. Montanistene oppfattet seg selv som ”den nye profeti”. De hevdet åndelige autoritet i sine profetier og at denne autoritet kom fra Gud som talte gjennom dem. De mente Ånden fortsatte med å åpenbare sånn at nye profetier ville fortsette med å komme. Kvinnene hadde en sentral plass i bevegelsen, også i ledelsen. Blandt lederne hører vi kvinner som Maximilla og Priscilla bli nevnt like ofte som Montanus. Montanistenes asketiske holdninger virker også til å ha vært en viktig del av bevegelsens identitet. De avsto i enn viss utstrekning fra sex og holdt strengere faster enn normalt. Avslutningsvis i denne presentasjon kan vi si at montanismen later til å vært en bevegelse som proklamerte profeti som en følge av livet med Den Hellige ånd, kvinners plass på podiet som en selvfølgelighet og askese som en nødvendighet.

2.3 Lederne

Når der tales om montanismen er der tre personer som skiller seg ut; Montanus, Priscilla og Maximilla. Vi skal først kikke på bevegelsens opphavsmann Montanus. Den Anonyme hos Eusebius har sagt dette om ham:

”In Phrygian Mysia there is said to be a village called Ardabau. There they say that a recent convert called Montanus, when Gratus was proconsul of Asia, in the unbounded lust of his soul for leadership gave access to himself to the adversary, became obsessed and suddenly fell into frenzy and convulsions. He began to be ecstatic and to speak and talk strangely, prophesying contrary to the custom which belongs to the tradition and succession of the church from the beginning. Of those who at that time heard these bastard utterances some were vexed, thinking that he was possessed by a devil and by a spirit of error, and was disturbing the populace; they rebuked him, and forbade him to speak, remembering the distinction made by the Lord, and his warning to keep watchful guard against the coming of the false prophets; but others, as though elevated by a holy spirit and a prophetic gift, and not

a little conceited, forgot the Lord's distinction, and encouraged the mind-injuring and seducing and people-misleading spirit, being cheated and deceived by it so that he could not be kept silent.¹⁷”

Hvis vi betrakter det bilde denne kilde gir av Montanus får vi følgende beskrivelse: Montanus var nyomvendt og maktbegjærlig, en ofte uheldig cocktail da nyomvendte ikke var grunnfestet dypt i den kristne tros tradisjon og dermed i stor fare for å la seg villedes av sitt egos higen etter makt og ære. Han var et lett bytte for Djevelen, som fylte ham med vranglære og førte ham til å ta andre med på sin brede vei vekk fra den opprinnelige kristne tradisjon og lære. Han kom i ekstase og snakket et merkelig språk og profeterte på tvers av kirkens lære. Det kan meget vel lyde som om han var besatt og ute av kontroll. Dette er det tydelige bilde den Anonyme gir oss, og vi er ikke i tvil om at denne mann virkelig var en kjetter. Men holder denne forklaringen? Hvis vi husker avsnittet om kildene hvor vi tok for oss Eusebius' så vi at den Anonyme var anti-montanist, hvilket betyr at der er en reell sannsynlighet for at han skrev og fortalte ut ifra en egen interesse om å kategorisere Montanus som kjetter. Det er også mulig at de kilder han selv kjenner til har gitt dette bilde av mannen Montanus, og at han gjengir samvittighetsfullt. Uansett er bildet ikke særlig nyansert og vi kan ikke ta det bokstavelig. Det kan godt hende Montanus var nyomvendt, men det kan også hende dette ble sagt om ham for å gjøre ham mindre troverdig.

Det har vært, og er, mange meninger om Montanus: noen mener han har hatt forbindelse til Kybele og Apollo, kanskje var han tilmed tidligere prest i disse hedenske religioner¹⁸. Andre foreslår at Montanus som historisk person aldri har eksistert.¹⁹ Wesley, på sin side, kom til å bli overbevist om at Montanus var en av de helligste menn i det annet århundre.²⁰ Hvilket bilde av Montanus som er det mest riktige er dessverre vanskelig å finne et hundre prosent riktig svar på, men vi kan si noen ting om Montanus som der er rimelig enighet om: Han kom fra Frygia i det nåværende Tyrkia, et sted som var kjent for religiøs aktivitet og mystikk og var dermed sannsynligvis vandt dette. Noen kilder sier han opplevde en frelse og ble fylt av Den Hellige Ånd så han begynte å tale i tunger og profetere. Han var opptatt av å tale om Jesu gjenkomst og fokuserte på Helligånden. Han hadde en streng moral og var opptatt av å motarbeide verdslighet.

¹⁷ Eusebius, 5.16.6-8.

¹⁸ Trevett, 78.

¹⁹ Trevett, 78

²⁰ Jmf. 1.1

Der var som sagt også andre viktige personer av hvilke de forreste var Maximilla og Priscilla. Disse var velhavende kvinner som sies å ha forlatt sine menn til fordel for bevegelsen og som utmerker seg ved å ha en særdeles fremtredende plass i hierarkiet. Epiphanius mener Åpenbaringen taler om disse kvinner da det ble profetert om kvinnen Jezebel, en falsk profet som skulle komme til å villedde kristne, og han var ikke i tvil om den makt og påvirkning de hadde som profetinner. De to kvinnene er så fremtredende i kilder omkring bevegelsen at man ikke er helt sikker på hvem som i virkeligheten var ledere og hvem som var etterfølgere. For eksempel har noen foreslått at Priscilla var den egentlige lederen mens Montanus bare var organisator.²¹ Holmquist/Nørregård sier at Priscilla av noen var ansett som mer begavet enn Montanus²², hvilket kanskje kunne indikere et lederskap fra hennes side. Trevett påpeker også det bemerkelsesverdige i at det er færre referanser til ham enn til kvinnene i bevegelsen.²³ Trevett holder allikevel fast i at Montanus var den som startet bevegelsen, men mener det er grunn til å tro at de tre, Montanus, Maximilla og Priscilla var åndelig likeverdige.²⁴

Man møter på flere navn i forbindelse med montanismen, vi vil dog ikke her avsette plass til å redegjøre for flere.

2.4 Tidspunktet

Det helt presise tidspunkt for montanismens begynnelse har vi ikke, hvilket skyldes manglende kilder og ødelagt materiale. Som nevnt før, er de kildene vi har av forskjellig karakter. Det er derfor stor forskjell på hvordan man kan bruke dem i en historisk analyse. Det har vært uenigheter og delte meninger om dette helt fra starten og man diskuterer ennå. Men la oss kikke på de opplysninger vi har. Leser man Holmqvist/Nørregaards kirkehistorie dateres montanismens start til år 156 hvor frygeren Montanus gikk over til kristendommen.²⁵ Holmqvist/Nørregaard diskuterer ikke spørsmålet ytterligere, men det viser seg at dateringen ikke er så uproblematisk som dette kan gi uttrykk for. Det foreligger noen problemer omkring dateringen som vi blir nødt til å ta for oss. I forbindelse med dateringen av montanismen er

²¹ Trevett, 159.

²² Hjalmar Holmquist og Jens Nørregaard. *Kirkehistorie 1, Oldtid og Middelalder*. (København:J.H. Schultz Forlagsboghandel A/S, 1931), 65.

²³ Trevett, 161.

²⁴ Trevett, 158-62.

²⁵ Holmquist/Nørregaard, 64.

det et stort problem at vi har to motstridende kilder som legger opprinnelsen på to forskjellige tidspunkter, og at begge kildene er viktige og tungtveiende. Den ene er Eusebius som snakker om montanismens begynnelse på Marcus Aurelius' regjeringstid (161-180) omkring 171. Den andre er Epiphanius som hevder at montanismen oppstod på et tidligere tidspunkt, i år 157, nitten år etter Antonius Pius (138-161). Forskere har vært uenig om hvordan man skulle forholde seg til disse motstridende informasjoner, og det har vært flere bud på gode forklaringer. Noen har holdt fast i Eusebius mens andre har ment at Epiphanius var den mest riktige, andre igjen har prøvd å finne en mellomvei. Kanskje Epiphanius talte om bevegelsens begynnelse, mens Eusebius' årstall handler om spredningen av den. Ut ifra de øvrige opplysninger vi har omkring bevegelsen, er det sannsynlig at den startet på et tidlig tidspunkt. Vi vet blant annet at montanistiske idèer fantes i vesten omkring 170. Derfor er det sannsynlig at Montanismen oppstod en god stund tidligere og at Epiphanius' datering gir god mening. Når det gjelder Eusebius, er tallet omkring 170 sannsynligvis det tidspunkt hvor montanismen begynte å spre seg.

2.5 Stedet

Vi kan starte avsnittet om montanismens opprinnelsessted på samme måte som vi startet avsnittet om når bevegelsen oppstod, og med de samme konstateringer som blir brukt på mange områder omhandlende montanismen, *"vi vet ikke særlig mye om det"* og *"kildene er usikre"*. Dette er det evige problem vi blir ved med å løpe inn i når vi studerer montanismen, og etter å ha lest bøker etter bøker som sier det samme: *"vi vet ikke sikkert men det kan virke sannsynlig at..."* kan man få en følelse av at det ofte dreier seg om gjetteri. Dette blir meget tydelig når man begynner å kikke etter opprinnelsessted. Hvor startet montanismen egentlig? Vi får en del informasjon gjennom kallenavn, så vi kan jo begynne å kikke på noen av navnene montanismen har vært kjent under. Et av navnene var *Katafrygere*, som på gresk betyr "etter frygere" og henviser til et sted, Frygia, hvor man regner med at Montanus startet sitt virke som profet, fikk tilhengere, dannet menighet og spredte seg ut fra. Frygia var et område som dekket den sydvestlige del av Lilleasia. Det er vanskelig å kartlegge den kristne utviklingen i dette område, men ut fra Apostlenes gjerninger vet vi at Paulus ihvertfall reiste for å "forkynne ordet i Asia; derfor fortsatte de gjennom

Frygia og Galatia landet.”²⁶ I følge Trevett er det ikke sannsynlig at apostlene reiste igjennom de byene som spesielt er tilknyttet montanismen, Ardabau, Tymion og Pepuza. Disse var små og ikkejødiske, og Paulus pleide å prioritere større byer hvor han misjonerte i synagogene. Derfor, mener Trevett, er det heller ikke sannsynlig at de montanistiske profeter hadde førstehåndskjennskap til noen av apostlene. De kunne dermed ikke påberope på seg noen direkte arv.²⁷ Frygia ble romersk før slutten av det 1. århundre f. Kr, men beholdt sin egenart og språk noen århundrer etter at det kom under romersk herredømme. Frygia var kjent som et sted med mange religiøse grupper, blant annet den frygiske Kybele kult hvor man dyrket Moder Jord og hvor det feminine ble vektlagt blant annet gjennom feminiseringen av mannlige prester som ble kastrert og ikledt kvinnetøy. Det var et sted hvor mysteriereligionene stod sterkt og den religiøse askese var viktig.²⁸

Montanismen er imidlertid ikke kun knyttet til Frygia som område, men også til noen bestemte byer i det området, og det er her vi kommer til den virkelig utfordrende del av studiet omkring montanismens opprinnelsessted. Hos Eusebius kan vi lese fra hans anonyme kilde at Montanus startet sin profetiske karriere et sted i det frygiske Mysia kalt Ardabau.²⁹ Ardabau finnes ikke mer og man har ikke funnet klare bevis for at den har fantes og hvor den eventuelt har ligget. Teorier går på at det opprinnelig slett ikke fantes en by ved dette navn, men at Montanus ble inspirert av Ezra 4, som var et jødisk apokalyptisk skrift, hvor profeten snakker om en by Ardab eller Ardaf. Montanus kan ha navngitt stedet hvor han opplevde sin profetiske vekkelse etter dette. En annen teori er at Montanus kjente et sted ved navn Ardabau og så det profetiske i navnligheten.³⁰

De to andre mest vesentlige byer i forbindelse med starten av Montanismen er de to byene Tymion og Pepuza. Montanistene talte om at Jerusalem skulle stige ned over disse byene. Når det gjelder Tymion og Pepuza har der vært bud på at byene lå ved enden av et fjell, og Trevett har satt byene i forbindelse med Philadelphia, utifra Johannes Åpenbaring.³¹ En av de helt store forskere i montanismen, William Tabbernee, har kommet med interessante observasjoner i forbindelse med kartleggingen av byene. Han har funnet blant annet innskripsjoner og et kloster som kan tyde på at beliggenheten til de to byer var i det vest sentrale Frygia, Tymion nord nær Susuzören og Pepuza i Ulubey Canyon nær Karayakuplu.

²⁶ Acta, 16:6

²⁷ Trevett, 16.

²⁸ Trevett, 16.

²⁹ Eusebius, 5.16.6-9.

³⁰ Trevett, 25.

³¹ Trevett, 23.

En annen oppdagelse Tabberne gjorde, var at de to plasseringer dannet nord- og sydgrensen for det område Montanus forventet Jerusalem å nedstige, dessuten var det størrelsesmessig og topografisk passende til de mål Jerusalem har i Åpenbaringen.³² En tredje teori går på at Ardabau, Tymion-Pepuza (Jerusalem) er samme by, referende til forskjellige tider i montanismens historie.

Andre steder av betydning er de frygiske byer Koumana og Thrace, som var de to steder knyttet til henholdsvis Maximillas og Priskias tjeneste.³³

2.6 Spredningen

Som sagt oppstod montanismen i det vestlige Lilleasia, på et sted i det frygiske område, sannsynligvis i en by som ble kaldt Ardabau. Det geografiske sted for bevegelsens opprinnelse er vanskelig å slå fast, det er dog likevel tydelig, ut fra de kilder vi har, at bevegelsen ganske raskt fant en vei ut fra dette stedet, ut til store deler av det romerske rike. Som vi så, startet bevegelsen en gang omkring midten av det annet århundre, men allerede på slutten av det samme århundre kan vi se spor av den i andre byer, og enda hele menigheter som var montanistiske. Thyatira har vært mer eller mindre helt montanistiske skal vi tro Epiphanius, som sier at her ”...converted the entire city to their heresy”³⁴. Og da den Anonyme ankommer til Ancyra i Galatia finner han at kirken er splittet på grunn av ”denne falske bevegelse”³⁵ Hvor stor del av menigheten som her var montanistiske kan ikke umiddelbart utledes, men uttalelsen vitner om en ikke uviktig påvirkning og at store deler av menigheten ihvertfall må ha vært så overbeviste at det var grunnlag for fraksjonering. Montanismen nådde Roma en gang omkring 170, men den ble aldri særlig sterk her. Hvorfor, skal vi ta for oss senere, men at dette var kristendommens tradisjons hovedstad var nok ikke uten betydning. Hos Eusebius kan vi lese at montanismen var kjent i Roma på slutten av det andre århundre. Han skriver om noen kristne brødre i Gaul som sender brev til Eleutherus, den romerske biskop fra 174-189, angående montanister. Brevet var en oppfordring til å

³² Tabbernee, ”Portals of the Montanist New Jerusalem, the Discovery of Pepouza and Tymion,” J ECS 11(2003): 93 i Rex Butler *The New Prophecy and "New Visions": Evidence of Montanism in The Passion of Perpetua and Felicitas* (Catholic University Press, 2006), 13

³³ Eusebius, 5.19.3.

³⁴ Epiphanius of Salamis, *The Panarion of Epiphanius of Salamis*. Oversatt av Frank Williams. (Leiden, New York, København, Köln:E.J. Brill, 1987), 51.33.3

³⁵ Eusebius, 5.16.4.

oppretholde freden i kirken og nærme seg montanistene med en vennlig holdning.³⁶ Denne oppfordring blir dog ikke imøtekommet, og Eleutherus inntar en fiendtlig holdning til montanistene, hvilket får følger for den videre forfølgelse av dem i Roma.

Montanistene har også funnet vei til Antiokia og Thrace på slutten av det samme århundre, vi kan lese (fortsatt hos Eusebius) at Serapion, biskop i Antiokia i årene 190-211, skrev et brev mot montanismen, hvor han hadde fått biskoper fra Thrace og andre steder til å skrive under.³⁷

Tertullian, som var en av de mest kjente og respekterte fortalere for montanismen, eller ihvertfall noen av de montanistiske idèer, bodde i det nordafrikanske Kartago da han støtte på montanistiske idèer. Dette var i begynnelsen av det 3. århundre, og etter all sannsynlighet har Tertullian ikke truffet montanismen ved dens første inntreden til landet. Man kan derfor regne med at den montanistiske påvirkning hadde landet i Nord Afrika en gang i slutningen av det annet århundre eller ved århundreskiftet. Et annet interessant spørsmål både når det gjelder bevegelsens vandring men også meget omdiskutert i forhold til hva for en montanisme Tertullian var fortaler for er: Hvordan hadde montanismen kommet til Kartago? Her er der også megen usikkerhet. Kanskje gikk veien gjennom Roma, siden dette var en by med tette forbindelser til menigheten i Kartago var der en mulighet for at for eksempel medlemmer av den romerske kirke med montanistiske holdninger videreførte disse til medlemmer i Kartago. På den annen side virker det som om Tertullian har kjennskap til asiatiske tendenser i Montanismen og derfor er det heller ikke helt utenkelig at det var herfra den kom seg til Afrika. Uansett hvilken rute den har tatt kan man slå fast at montanismen hadde spredd seg og sine idèer i bemerkelsesverdig grad rundt om i det romerske riket ved slutningen av det annet århundre. Dette var ikke lang tid etter at den først oppstod i Frygia og bevegelsen har dermed hatt en rimelig hurtig og stor spredning.

2.7 Avslutningen

Både den Anonyme hos Eusebius og Epiphanius argumenterer imot montanistenes pålitelighet på bakgrunn av blandt annet deres forfeilede profetier og deres misforståtte

³⁶ Idem, 5.3.4.

³⁷ Idem, 5.19.1-3.

teologi, da profetene blandt dem forsvandt og der ikke kom noen nye etter de tre.³⁸ Det er usikkert om de her mener at montanismen opphørte eller om den bare ikke affødte flere profeter. Uansett hvilke av det ovennevnte de har ment, er det nok ikke riktig. Montanismen overlevde i flere århundrer, mer eller mindre vingebruket. Bevegelsen hadde sin storhetstid i det annet og overgangen til det tredje århundre, omkring tiden den oppsto. Storhetstiden har helt sikkert hengt sammen med de tre forreste ledere, Montanus, Maximilla og Priscilla. Det betyr ikke at bevegelsen stoppet etter at de tre døde eller at profetien forsvant med dem fra bevegelsen. Trevett mener der har vært flere tilfeller av kvinnelige profeter etterfølgende.³⁹ Den skulle komme til å overleve en god stund inn i de neste århundrer. Bevegelsen ble tidlig møtt med mistillitt fra kirken, og så tidlig som i omkring år 200 går Apollonius ut med en beskyldning om at de er kjetterske.⁴⁰ På samme tid uttaler Serapion, biskop av Antiokia at *”den saakaldte Profetis, Virksomhed, er avskyet av hele Broderskapet rundt om i verden.”*⁴¹ Vi vet også fra Eusebius at det ble sammenkaldt til synoder i kampen mot montanismen. Den Anonyme forteller at de på disse samlinger ble enige om av montanistene var kjetterske og at de ble utstøtt av menigheten.⁴² Dette var i øst. I den vestlige del av riket ble bevegelsen møtt med mer imøtekommenhet, og det later til at den der lenger har vært en del av kirken.

Det romerske rikets kristeliggjøring, som var til stor glede for noen kristne, ble avgjørende for mange kjetterier, også montanismen. Det startet med keiser Konstantins kristenvennlighet og utviklet seg med keiser Theodotius' kjetterlovgivning. Denne lovgivning gikk på å samle kirken under én lære og én praksis, sånn at hele kirken var en. I dette ble det av aller største viktighet å skille bukkene fra fårene, i nærmest bokstavlig forstand. Man forbød samlinger og aktiviteter av grupper som var stemplet kjetterske, brente deres bøker og ødela deres bygninger. Det kunne ikke unngås at dette gikk hardt ut over montanistene. Det helt presise årstall for montanistenes endeligt har vi ikke og det er mer korrekt å se bevegelsens avslutning som en følge av en stor sammenheng enn som én hendelse. Det er tekster som taler om at de skulle være montanister så sent som i det 9. århundre.⁴³ Dette er usikkert og vi har ikke noen dato for den montanistiske bevegelses avslutning. Men den forsvant og har nok ikke eksistert etter det 9. århundre.

³⁸ Eusebius, 5.17.4; Epiphanius, 48.2.1.

³⁹ Trevett, 171ff.

⁴⁰ Eusebius, 5.18.1

⁴¹ Ibid., 5.19.1

⁴² Ibid., 5.16.10

⁴³ Trevett, 231.

DEL 3

MONTANISMENS BRUDD MED KIRKEN

3.1. Profetien

I denne del vil jeg ta for meg profeti. Jeg vil først kort kikke på hvordan synet på profeti var i den tidlige kirke. Deretter vil jeg ta for meg noen av de montanistiske profetier vi har bevart og gjennom dem prøve å danne et bilde av montanistenes syn på og praksis av profetien. Til sist vil jeg ta for meg den kirkelige kritikk av den montanistiske profeti og se hvilke forskjeller der dermed kommer fram mellom montanismen og kirken, og videre, om man her kan finne grunner til montanistenes kjetterdom.

3.1.1 Profeti i Kirken.

Hvordan var synet på profeti og profeter i kirken i de første århundrene? Det er vanskelig helt å hevde en samlet holdning og praksis for kirken på dette tidspunkt fordi det er vanskelig å vite om det *var* en enhetlig måte å gjøre tingene på.⁴⁴ Vi må huske at det riket kirken levde og utviklet seg i i disse århundrene var en smeltedigel av kulturer og religioner. Det var hele tiden i bevegelse. Det er allikevel nyttig å kikke på noen av de forskjellige kilder vi har og se om de sammen kan danne et bilde.

I de nytestamentlige skrifter er profeten en viktig deltager i det kirkelige liv. Det er en person som ofte reiste rundt, noen ganger oppholder han seg lenger på et bestemt sted. Kjennetegnende for denne personen er at han lar seg lede av Gud som taler til ham og gjør det han får beskjed om. Profeti innebar at man fikk et syn, en ord eller på andre måter veiledning fra Gud som man handlet på og ofte delte med andre. Et eksempel på en profetisk handling har vi i Acta som taler konkret om hvordan Peter får helt klare instruksjoner om å

⁴⁴ David Aune, *Prophecy in Early Christianity and the Ancient Mediterranean World* (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmanns Publishing Company, 1939), 20.

dra til et hus hvor en mann har mistet synet. Peter skal tale med mannen og så skal denne få synet igjen. Peter adlyder og det skjer som det ble sagt. Et annet eksempel er Peter som får et syn om en stor duk som stiger ned fra himmelen hvorpå der er alt mulig spiselig. Dette er tegn på at han ikke må holde noe for urent, men at alt er gaver fra Gud. Peter tolker synet og forstår at Gud tillater å spise alt kjøtt. Dette deler han med de andre og det endrer måten de kristne forholder seg til offerkjøtt på.

Profeten er ikke kun en del av det kirkelige liv men han er også en av de viktigste og høyest rangerte personer når det kommer til autoritet og posisjon.⁴⁵ Denne forståelse av profeten og profeti finner vi fortsatt ved århundreskiftet i det litt senere skrift Didache. Her er det fortsatt fokus på profeten og en selvfølgelig tale om denne og dennes naturlige plass i de kristne felleskap. Skriftet tar opp viktigheten av å ta profeter seriøst og ikke å dømme en ekte profet. En motsigelse av en profet ville være ensbetydende med motsigelse av Den Hellige Ånd selv, hvilket var en utilgivelig synd. Altså ble profeter holdt høyt i hevd og deres verv tatt seriøst. Det har på dette tidspunkt også vært problemer med falske profeter. Det kan vi se fordi skriftet gjør oppmerksom på sjansen for å møte en falsk profet og lærte derfor hvordan man kunne se forskjell. Man kunne dømme om det var snakk om en ekte eller falsk profet på profetens oppførsel. Hvis profeten oppførte seg på en måte som virket selvopptatt, eksempelvis ba om penger til seg selv, var det en falsk profet. Frykten for falske profeter har vært såpass stor, at menigheter har vært tilbakeholdende med hensyn til å profetere. Mange menigheter har, på grunn av kjetterske bevegelser, holdt opp med å profetere. Ireneus påpeker viktigheten av å fortsette med å profetere og minner om at profetien hører til i kirken som Paulus lærer det. Det er altså kirken, og ikke dem utenfor som rettmessig skal profetere.⁴⁶ Altså var profeti en del av kirkens tradisjon helt fra starten og denne tradisjon ble opprettholdt flere steder i kirken i de første århundrer. Men som sagt fantes det ikke ett samlet syn på profeti i den tidlige kirke. Det var også det problem ved profetisme at den utfordret synet på den fastlagte autoritet man hadde i skriftene og tradisjonen. Dette hang sammen med kirkens forståelse av åpenbaring som var av stor betydning. Tradisjonelt mente man at åpenbaringen kom med Kristus, bevart i apostlenes lære og i de, på det tidspunkt, anerkjente hellige skrifter. Dette var den autoritative åpenbaring fra Gud. Kirken var, som vi har sett på før, i en tid med mange utfordringer, både

⁴⁵ Åpb. 18:20, 1.Kor.12:28

⁴⁶ Ireneus *Adversus Haeresis* (overs. Roberts, The Rev. Alexander & James Donaldson, ed. *The Ante Nicene Fathers: the translations of The Writings of the Fathers down to A.D 325, Vol I* [Grand Rapids, Michigan: WM. B.Eerdmanns Publishing Company, 1995]) 3.11.9

innefra og utefra. Derfor brukte man mye tid på å formulere retningslinjer felles for en enhetlig kirke. Det at man hevdet tradisjonen og skriftene som autoritative gjorde at man var skeptisk til profeti som beveget seg på en knivspiss mellom det fastlagte og det spontane. Profeti kom ofte ut fra en spontan sammenheng og kunne være lunefull. Av ytterste viktighet var at eventuell profeti kunne føres tilbake til tradisjon og skrifter og ikke tilførte noe nytt. Dette førte til diskusjoner om hvorvidt profetien i det hele tatt hadde sin fortsatte plass i kirken eller om det var noe som hørte aposteltiden til. Man mente noen steder at Den Hellige Ånds fylde ble avsluttet ved pinsetiden og at bruken av nådegavene var tiltenkt apostlene. Ifølge denne oppfattelse var altså både åpenbaringen og Den Hellige Ånds virke gjennom nådegaver avsluttet ved aposteltidens opphør.

3.1.2 Profeti i Montanismen

3.1.2.1 Profetisk Bevegelse

At montanismen var profetisk lar våre kilder oss ikke være i tvil om. Det er ikke med dette sagt at dens profetiske røst var sann fra den sanne Gud, selv om det sannsynligvis var montanistenes oppfattelse. De montanistiske profeter så seg selv som viderebringere av den profetiske tradisjon som Quadratus og Ammia, profeter i Filadelfia, sto for.⁴⁷ Disse var anerkjente profeter som *"..udmærket seg ved profetisk Nådegave"*⁴⁸. Hvis montanistene har henvist til dem viser det hvordan de så seg selv som fullt ut kristne profeter sendt av den samme Gud som talte til Quadratus og Ammia. Bevegelsen var av profetisk karakter hvor medlemmene talte på vegne av en annen og holdt disse uttalelser som direktive. Deres selvoppfattelse som profetisk bevegelse kan vi blant annet se i det navn de brukte om seg selv. De kalte seg "Den Nye Profeti" og mente sannsynligvis at deres rolle var lik de bibelske profeters som budbringere for Gud. Hos Eusebius finner vi en interessant uttalelse:

*"De kaldte oss profetmordere, fordi vi ikke modtog deres meget talende profeter (de siger nemlig, at det var dem, som Herren lovede at sende til folket.)"*⁴⁹

⁴⁷ Eusebius, 5.17,2-4

⁴⁸ Idem, 3.37.1

⁴⁹ Idem, 16.12

Uttalelsen er interessant fordi den sier at montanistene oppfattet seg selv som oppfyllelsen av løftet gitt i Johs 14.26 om at Gud ville sende en talsmann. Hvis det er riktig som uttrykt her at de oppfattet seg som oppfyllelsen av løftet viser det hvordan montanistene helt sikkert så seg selv som i den kristne tradisjon ifølge skriftene.

Tertullian var en viktig forsvarer for montanismen som profetisk bevegelse. Hans skrifter vitner om en åpenhet til profetene og en forståelse av dem som parakleten lovet i Johannes Evangeliet 14-16⁵⁰. Diskusjoner har også gått på hvorvidt montanistene mente de, eller noen av dem (evt. de tre hovedpersoner) *var* Parakleten som var blitt lovet i Johannes evangeliet. Det vil si at de ikke kun var budbringere, men Gud selv. I den forbindelse kan de ha oppfattet seg selv ”Den Nye Profeti” fordi de mente at åpenbaringen, som hittils hadde vært delvis, ble fullendt i deres profetier. Denne diskusjonen kommer vi inn på senere.

3.1.2.2 Orakler

Montanistenes profetiske uttalelser har vi ikke mange av, og det er uenighet om hvilke uttalelser som er opprinnelig montanistiske. Vi skal her kikke nærmere på noen av de montanistiske orakler som ofte regnes som autentiske.⁵¹

Orakel 1:

“I am the Father and I am the son and I am the Paraclete.”

Orakel 3:

“I the Lord, the Almighty God, remain among men.”

Orakel 4:

“Neihter angel, nor ambassador, but I, the Lord God the Father, have come.”

Orakel 5:

“Behold man is like a lyre, and I rush thereon like a plectrum. Man sleeps and I awake. Behold, the Lord is he who arouses the hearts of men, and give a heart to men.”

⁵⁰ Tertullian *De Anima* (overs. Roberts, The Rev. Alexander & James Donaldson, ed. *The Ante Nicene Fathers: the translations of The Writings of the Fathers down to A.D 325, Vol III* [Grand Rapids, Michigan: WM. B.Eerdmanns Publishing Company, 1995]) 2,3

⁵¹ Orakler som listet hos Aune, 314-315.

Dette er orakler fra Montanus' munn og det tyder på at oraklene vil vise hvordan det ikke er Montanus selv som snakker men Gud som taler gjennom ham. Montanus oppfatter ikke seg selv kun som en budbringer, han er også talerør gjennom hvilket Gud selv taler. Han er "en lyre" og Gud spiller lyren som "et plekter". Altså er ingen av ordene som kommer ut av Montanus' munn hans egne, men direkte ytringer fra Herren selv.

Vi ser videre på et orakel fra Maximilla som lyder:

Orakel 15:

"The Lord has sent me as adherent, preacher and interpreter of this covenant and this promise; he has compelled me, willingly or unwillingly, to learn the knowledge of God."

Maximilla er ikke kun "lyre" som Gud spiller på, men Gud har sendt henne for at hun skal holde fast i pakten og løftet, og også tolke og preke det. Hennes oppgave som profet virker således til å være flerfoldig. Hun uttaler også at hun ikke nødvendigvis er i denne posisjon av egen vilje, men at hun er det på grunn av Guds vilje. Det er han som tvinger henne og som i utgangspunktet sendte henne. Den flerfoldige rolle profetene hadde kommer også frem i et annet orakel hvor fokus ligger på tilhøreren:

Orakel 8:

"You will be publicly displayed; that is good for you, for whoever is publicly displayed before men will be publicly displayed before God. Let it not perplex you! Righteousness brings you into the midst. What perplexes you about winning glory? Opportunity is given, when you are seen by men."

Dette oraklet, som gir seg ut for å være fra Den Hellige Ånd, viser hvordan montanistene også hadde en veiledende rolle hvor de formidlet rettledning og refselsler fra Gud til de troende.

Det var forskjell på hvordan de profeterte. Som vi så ovenfor talte de med ord som ikke var sine egne, hvor de bare var instrumentet. De profeterte også som seg selv, altså hvor de selv sto for ordleggingen og fortolkningen av et budskap de hadde fått. Dette ses i det neste orakel:

Orakel 12:

”In the form of a woman arrayed in shining garments, came Christ to me and set wisdom upon me and revealed to me that this place is holy and that Jerusalem will come down hither from heaven.”

15

Her er det Quintilla eller Priscilla som taler om et syn hun har hatt hvor Kristus kom til henne som en kvinne med budskapet om at det nye Jerusalem ville nedstige i Pepuza. Deres forventning om et Jerusalem på et bestemt geografisk område kom til å bli en av de mest oppsiktsvekkende elementer i montanismen. Det viser hvordan de tok seriøst sine egne profetiske åpenbaringer og la disse til grunn for bevegelsens fokuspunkter.

3.1.2.3 Ekstase

Vi har som sagt ikke mye litteratur direkte fra montanister, så det er vanskelig å danne et fullstendig bilde av hvordan deres profetiske aktivitet artet seg. Til dette må vi vende oss til den litteratur som ikke er tilbakeholden med å male bilder vedrørende montanistene og deres profeti, nemlig den anti-montanistiske litteratur.

I det sitat vi allerede har kikket på ovenfor⁵² framstiller Eusebius’ anonyme kilde Montanus som værende besatt og vanvittig med kramperykninger. Dette bilde av montanistene som gale og ekstatiske er et vi ser flere steder i våre kilder. Den anonyme hos Eusebius snakker om en falsk profet som

”(....) faldt i ekstase og var uden angst og uden frygt. Han begynner med frivillig vankundighet og går over til ufrivillig raseri, som tidligere nevnt.”⁵³

Vi kan ikke uten videre ut ifra sitater som dette konkludere at montanistene var, som sitatene påpeker, i en tilstand av ukontrollerbar ekstase. Allikevel kan det være elementer av det våre kilder vil fortelle som er riktige. Det er ikke usannsynlig at det har vært episoder hvor montanistiske profeter har oppført seg ualminnelig oppstemt eller oppkjørt. De har kanskje ropt deres profetier høyt og virket ”ufrivillig rasende”.

⁵² 2.2

⁵³ Eusebius. 17.1.2.

3.1.2.4 Tungetale

Epiphanius oppfatter deres snakk som merkelig, flertydig og uforståelig og mener det ikke er noe riktig ved dem.⁵⁴ Den anonyme hos Eusebius finner deres profeti merkelig og synes den inneholder merkelige lyder.⁵⁵ Denne snakk om merkelige lyder får en umiddelbart til å tenke på tungetale, som var en av de andre nådegavene Paulus omtaler. Kanskje var deres profeti vanskelig å forstå fordi de talte i tunger? Dette foreslår Trevett som også peker på Paulus' ord hvor han advarte om at der lett kunne oppstå misforståelser hvis tungetale ikke ble tolket og oversatt. Altså var tungetale i følge Paulus en naturlig del av gudstjenesten sammen med profeti, og det er ikke usannsynlig at montanistene også har brukt disse to nådegaver sammen.⁵⁶

Det bilde vi foreløpig kan tegne om montanistene er: 1) De oppfattet seg som oppfyllelsen av Parakletløftet.⁵⁷ 2) Montanus ga uttrykk for at det var Gud som talte igjennom ham. 3) Montanistiske profeter var både instrument som Gud spilte på og talte igjennom og fortolkere av syn eller opplevelser de hadde hatt. 4) De talte både informerende og veiledende. 5) De hadde en måte å profetere på som lignet ekstase og som sannsynligvis også inneholdt tungetale.

3.1.3 Kirkens Kritikk av den Montanistiske Profeti

3.1.3.1 Profetisk Bevegelse

Hos både Eusebius og Epiphanius kan vi lese at montanistene oppfattet seg selv som oppfyllelsen av Parakletløftet⁵⁸. Begge to, Eusebius og Epiphanius, var forøvrig uenige i montanistenes selvforståelse på dette området. Epiphanius påpeker at siden Montanus opphøyer seg selv og ikke Kristus kan han ikke ha vært den lovte Paraklet, for Parakleten skulle kjennetegnes ved at han opphøyde Kristus.⁵⁹ Diskusjonen om hvorvidt Montanus opphøyde seg selv eller ei kommer vi inn på senere.

⁵⁴ Epiphanius, 48.3.13.

⁵⁵ Eusebius, 5.16.7-9.

⁵⁶ Trevett, 91.

⁵⁷ Johs 14.26

⁵⁸ Eusebius, 5.16.12, Epiphanius, 48.11.6

⁵⁹ Epiphanius, 48.11.6

Tertullian hevdet montanistene var oppfyllelsen av løftet og han hadde en forklaring på hvordan. Det store spørsmål når det gjaldt åpenbaringen var om hvorvidt åpenbaringen var fullendt og avsluttet i aposteltiden eller om den var fortsettende. Tertullian mente man kunne skjelne mellom den fullendte kristne lære overlevert gjennom Kristus og den ufullendte lære om livsførsel. Det var omkring den siste del at åpenbaringen var fortsettende.⁶⁰ Tertullian sier at til og med djevelen kommer med nye syndige påfunn, hvor mye mer kan ikke de kristne forvente at Gud fortsatt virker og utvikler sin lære. De deler av åpenbaringen som ikke kunne endres eller utvikles var, *regula fidei*, de absolutte sannheter om Faderen og Sønnen. Det handlet altså om grader av åpenbaring. Gud lot de kristne lære det de hadde modenhet til på det gitte tidspunkt. Det var på grunn av menneskenes middelmådighet at Herren hadde sendt Parakleten. Fordi de ikke kunne tåle hele byrden da Jesus var blant dem måtte han sende en annen som kunne guide de kristne i deres videre utvikling. Her refererer Tertullian til Johannes 16:12-13.⁶¹ Her kommer Montanistene inn. De oppfylte løftet om en veileder. I følge den nytestamentlige lære kom de altså ikke med ny lære, men lærte det som allerede var åpenbart gjennom Kristus. På apostlenes tid var de kristne kun parate til å ta imot en viss grad av åpenbaringen, men på montanistenes tid var de kristne vokset i modenhet. Montanistene profeterte derfor omkring ting som kanskje syntes nye men som bare var *nye grader* av allerede åpenbarte sannheter. Tertullian mente altså at montanismens profeti ikke brøt med den apostolske tradisjon, heller ikke når det gjaldt åpenbaringen.

Når Tertullian med iver forsvarer og taler for profeten og profetismen i kirken kan dette være et uttrykk for ønsket om å opprettholde kirkens apostolisitet hvilket var et nøkkelpunkt for Tertullian. Dessuten er det viktig å påpeke at Tertullian ikke nødvendigvis representerer en helt igjennom montanistisk holdning, vi vet som sagt ikke hva for en montanisme han kjente. Han er heller ikke talsmann for det store flertall i kirken, men det er overfor dette han prøver å forsvare montanismen.

På tross av Tertullians forsvar av montanismen vedholdt store deler av kirken sin skepsis overfor montanistenes vedvarende åpenbaring. Montanus oppfattet seg selv som viderefører av det profetiske budskap og han fortsatte å profetere, enten det var nye eller

⁶⁰ William Tabbernee, ““Will the Real Paraclete Please Speak Forth!”:The Catholic-Montanist Conflict,” i *Advents of the Spirit. An Introduction to the Current Study of Pneumatology*, ed. Bradfor E. Hinze & D. Lyle Dabney (Milwaukee, Wisconsin: Marquette University Press, 2001), 103.

⁶¹ Tertullian *De Virginibus Velandis* (overs. Roberts, The Rev. Alexander & James Donaldson, ed. *The Ante Nicene Fathers: the translations of The Writings of the Fathers down to A.D 325, Vol IV* [Grand Rapids, Michigan: WM. B.Eerdmanns Publishing Company, 1995])1.4-5

”gamle” åpenbaringer. Av stor betydning for kirken var, som vi har sett overfor, de elementer som skapte enhet. Til dette var tradisjonen etter apostlene og de autoritative skrifter viktige. Opprettholdelsen av disse som den eneste åpenbaring fra Gud var avgjørende for kirkens utvikling og overlevelse. Den anonyme forfatter hos Eusebius uttrykker da også engstelse for å legge noe til Evangeliets Testamente⁶². Den rette lære ble utfordret av montanistenes profeti som var ukontrollerbar, hvis man skal tro det kildene sier, den kunne ikke la seg innramme. Det var en stor fare for den unge kirke som ikke hadde helt klare strukturer og retningslinjer at montanistene hevdet Åndens totale lederskap. Dette ville være vanskelig å kontrollere. Trevett foreslår også at grunnen til kirkens motstand mot montanistene var trusselen de rettet mot kirkens autoritet.⁶³ Det ble i kirkens første århundrer innført en organiseringsmodell som kalles det monarkiske episkopat. Dette var en måte å styre på hvor hver lokal menighet hadde en leder, biskopen, som var menighetens høyeste autoritet. I utgangspunktet hadde den lokale leder stått for forrettelsen av natverden og andre kirkelige handlinger, men ved den monarkiske episkopats innførsel fikk lederen rang som øverste myndighet i menigheten. Alle andre var ham underordnet. Det var biskopen som hadde ansvaret for og myndigheten til, å fastholde og utleve den apostolske ortodoksi i henhold til skriftene og tradisjonen. Han hadde det siste ord når det kom til ortodoksi. Hvis det var sånn som montanistene påstod, at åpenbaringen på noen områder ikke var fastsatt men igangværende og at Parakleten som talte gjennom mennesker hadde overordnet autoritet, da hadde biskopen jo ikke overordnet autoritet. Her var et problem av veldig stort format.

3.1.3.2 Falske profeter

Var Montanus en falsk profet og hvem var Ånden som hadde sendt ham? Var det Helligånden eller en falsk ånd? Den Anonyme hos Eusebius var ikke i tvil om at det var en falsk ånd som sto bak de montanistiske profetier. I følge ham profeterte de på en måte som var motstridende med kirkens profeti⁶⁴. De kunne ifølge den Anonyme absolutt ikke være oppfyllelsen av Parakletløftet eller overhodet være i den apostolske tradisjon. De var falske profeter. Problemet med falske profeter så vi var tatt opp både i NT og Didachè, og det kommer også fram i flere av våre kilder. Man skulle vokte seg for de falske profeter som var

⁶² Eusebius, 16.3

⁶³ Trevett, 136.

⁶⁴ Eusebius, 5.16.7-8.

en reell trussel. Flere ganger prøvde man å bekjempe denne falske ånden. Både Priscilla og Maximilla ble tvangsinnlagt til exorsisme, men det lyktes ikke i noen av tilfellene.⁶⁵

Eusebius lar oss ikke sitte i tvil når det gjelder hans oppfattelse av deres falskhet:

”Guds kirkes fjende, som hader det gode og elsker det onde, og som ikke unnlader noen form for Efterstræbelse mod Mennesker, bevirkede, at fremmede Vranglærdomme voksede fram imod Menigheden. Nogle af dem kravlede som giftige Kryb henover Asien og Frygien og pralede af Parakleten Montanus og av de kvinder som var udgået fra ham: Priscilla og Maximilla som Montanus’ Profetinder.”⁶⁶

Montanistene er altså blitt oppfattet som falske profeter og dette er et gjennomgående tema i våre kilder. La oss kikke nærmere på denne beskyldning og prøve å finne ut av *hvorfor* de skulle være falske profeter.

3.1.3.2.1 Profetien stoppet

Et av kritikkpunktene gikk på at man mente profetien hos montanistene stoppet ved de tre, Montanus, Maximilla og Priskia. Dette hevder ihvertfall den Anonyme hos Eusebius, han mener det ikke har vært noen montanistisk profet etter Maximillas død og dette er i seg selv et tegn på deres falskhet, for *”Apostelen fordrer at den profetiske Nådegave skulle være i hele Kirken til den endelige Genkomst.”⁶⁷* Altså sa den kristne tradisjon at profetien skulle være i kirken til Jesus kom tilbake, hvis montanistenes profeti stoppet ved de tre måtte dette jo være et tegn på at denne profeti var falsk. Epiphanius tar opp Maximillas orakel om at etter henne vil der ikke være profeter, *”After me there will be no longer a prophet, but the consummation.”⁶⁸* Han sier at hvis de virkelig hadde nådegaven ville den ikke opphøre ved Maximilla for Guds nåde opphører aldri. På den annen side, hvis det var sånn at profetien hørte til innenfor et visst tidsrom som endte med apostlene, da var deres profeti allikevel falsk fordi de profeterte etter den tid. Uansett er Maximillas orakel et vitne om hennes falskhet. Hva sier Epiphanius egentlig her? På den ene side var profeti en del av den kristne tradisjon

⁶⁵ Idem 5.19.3;16.16;18.13

⁶⁶ Idem 5.14

⁶⁷ Idem 5.17.4

⁶⁸ Orakel 11

og en del av kirken, på den annen side var det noe som opphørte med aposteltiden. De to oppfattelser er motstridige men her brukes begge forståelser mot montanistene. Epiphanius motsier seg selv. Problemstillingen som tas opp her er interessant og vitner om den dobbelthet som var i kirken omkring profeti. Selv ikke Epiphanius gjør klart hvilken forståelse som er den riktige.

En annen ting ved Maximillas profeti Epiphanius nevner som en svakhet var at den slett ikke gikk i oppfyllelse, det var gått over 200 år siden hun profeterte og ingenting var skjedd.⁶⁹ Også den Anonyme hos Eusebius kritiserer Maximilla for å komme med profetier som ikke gikk i oppfyllelse.⁷⁰ Profetier som ikke gikk i oppfyllelse var i seg selv en motsigelse og falske. Trevett mener ikke det er belegg for å hevde en så tidlig ende på montanistenes profeti og peker på flere eksempler på at den profetiske aktivitet fortsatte i montanismen etter Maximilla.⁷¹

3.1.3.2.2 Montanus' Selvopphøyelse

Orakel 4, som vi kikket på ovenfor, uttrykte klart hvem profeten holdt som opprinnelsen til sitt budskapet. Det var ikke en engel eller budbringer, men Herren selv som talte. Uttalelser som dette var for mange provoserende og var årsak til at Montanus fikk rykte for å være en stormannsgal gudsbespotter. Hvem trodde Montanus han var, Gud selv? Dette at profeten talte i 1. person med Gud som avsender gjorde det lett for noen å forstå montanistene på denne måte. Montanus var falsk profet som hevdet selv å være Gud og hans etterfølgere var det likedan da de holdt ham for å være Gud. På denne måten fulgte de og dyrket en falsk gud. Epiphanius' kilde har tolket uttalelsene i 1. person nettopp som dette, at Montanus opphøyer seg selv til Gud. Han sier at hvor apostlene opphøyde Herren og Herren opphøyde Faderen, opphøyer Montanus seg selv.⁷² Dette var altså stikk i strid med den Johannes-tradisjonen som kirken holdt fast i. Johannes gjenga Jesu ord om at det kjennetegnende ved Parakleten som skulle komme var at han ville forherlige Kristus.⁷³ At Montanus skulle ha ment han *var* Gud synes ikke å passe helt sammen med andre

⁶⁹ Epiphanius, 48.2.1-2.8

⁷⁰ Eusebius, 5.16.18-19

⁷¹ Trevett, 170-173.

⁷² Epiphanius, 48.11.6

⁷³ Johs. 16:14

montanistiske orakler. I Montanus' orakel om at mennesket er lyren på hvilken Gud spiller, er det klart at Montanus mener Gud taler *gjennom* mennesket. Sannsynligheten går mer i retning av at Montanus nok ikke mente at det var ham selv som *var* Gud Faderen, men at Gud Faderen talte *gjennom* ham og at Montanus var profet og lyre. Dette rimer med Maximillas beordring om ikke å høre henne men å høre Kristus⁷⁴. Det vil si at man skulle abstrahere fra Maximilla som var budbringeren og fokusere på Kristus fra hvem budet kom. Dette orakel vitner om en ydmykhet som var ute på å forherlige den Kristus hun mente hadde sendt henne. Montanus hevdet ikke å være Gud, men han hevdet at Gud talte *gjennom* ham. Han hevdet at denne Gud var den samme som kirkens Gud. Denne påstand må ha vært like utfordrende for kirken, fordi så hevdet han å være bærer og formidler av guddommelig autoritet og satte seg på lik linje med kirkens øverste ledere. Som vi så ovenfor var utviklingen til det monarkiske episkopat lik med utvidelsen av kløften mellom klerikale og lekfolk, da biskopen fikk ubegrenset autoritet. Montanus gikk imot denne strømning og holdt fast i urkirkens mer flate hierarki hvor kirken som helhet var presteskap. På denne måte opphøyde han seg selv.

3.1.3.2.3 Ekstase

Noe av det mest karakteristiske ved montanistenes profeti som ofte tas opp i kildene er det som blir kalt "ekstase". "Ekstase" er den tilstand man er i når man mister kontrollen over seg selv og kommer i en form for transe. Begrepet blir ofte brukt i dag i en positiv forstand, vi taler om at vi er "ekstatiske" eller "i ekstase" når vi er spesielt begeistret. Når dette ord blir brukt av for eksempel Eusebius' kilder er det ikke med denne positive ladning selv om der i den danske oversettelse står "*Han blev grebet av Aanden, og pludselig kom han i Begejstring og Ekstase.*"⁷⁵ Eusebius' anonyme kilde omtaler ikke denne ekstase som en positiv opplevelse men som en følge av at Montanus hadde gitt en uren ånd adgang til seg selv. Denne ekstase er ikke av det gode, men fra en falsk ånd og kan føre til ufornuftig og merkelig proklamasjon.⁷⁶ Ifølge den Anonyme skal en profet ikke tale i ekstase. Han kommer med eksempel på en falsk profet som mistet kontrollen og han mener at profeter i det gamle og det nye testamente ikke talte i ekstase.

⁷⁴ Orakel 5 og 14

⁷⁵ Eusebius, 5.16.7

⁷⁶ Eusebius, 5.16.9

”2. Den falske profet faldt i ekstase og var uden angst og uden frygt. Han begynner med frivillig vankundighet og går over til ufrivillig raseri, som tidligere nevnt. 3. De kan ikke nævne, at nogen Profet hverken i det gamle eller i det ny Testamente er blevet grepet av Aanden på denne måte, hverken Agabus eller Judas eller Silas eller Filips døtre eller Ammia i Filadelfia eller Quadratus. De kan heller ikke rose seg av nogle andre, som ikke hører hjemme hos dem.”⁷⁷

Epiphanius er også kritisk overfor montanistisk fremførelse av profeti. Hos ham er det ikke nødvendigvis ekstasen i seg selv som er problemet, Peter sies også å ha vært i ekstase da han profeterte i Cornelias hus.⁷⁸ Problemet ligger i den ekstase som skygger for fornuften, denne kan nemlig ikke være fra Gud.⁷⁹ Epiphanius argumenterer for at profetene i GT og NT var forståelige, fattede og inspirert av Den Hellige Ånd. Han påpeker hvordan forskjellige profeter som Moses, Ezekiel og Daniel både kunne se med sine øyne og diskutere med Gud. Han hevder at dette er tegn på at de var ved sine fulle fem. Hvis de hadde vært i en ekstase hvor de var ute av seg selv ville disse rasjonelle handlinger ikke være mulige.⁸⁰ Videre diskuterer han den søvn Gud lot falle over Adam. Den kan oversettes ”ekstase” og montanistene bruker ifølge Epiphanius dette eksempel for å forsvare ekstase. Epiphanius mener ikke der er tale om den samme form for ekstase, men at Adam blir lagt i en dyp hvile, hvor hans sanser *er* der, dog i en hvilende tilstand. Hans sinn feiler ingenting.⁸¹ Altså var problemet for montanistenes kritikere at montanistenes profeti ofte hang sammen med en *ukontrollerbar* ekstase. Det ukontrollerbare element var ubehagelig for en kirke som var avhengig av en viss kontroll. Kirkens ledere måtte ha kontroll for å holde stand mot vranglære, som var en overhengende trussel, og denne kontroll lå i biskopenes hender. Det var disse menn som hadde ansvaret for å bevare kirken mot vranglære, både innefra og utefra. På denne bakgrunn har montanistene med deres ekstatiske profetier vært forstyrrende og ikke holdt seg ”innefor strekene”.

⁷⁷ Idem, 5.17.1-3

⁷⁸ Acta 10:10

⁷⁹ Epiphanius, 48.7.3

⁸⁰ Idem, 48.3.3-10

⁸¹ Idem, 48.4.4-7

3.1.3.2.4 Uforståelige Profetier

Den montanistiske profeti inneholdt også merkelige lyder og uforståelige utsagn.⁸² Det kan være et tegn på at montanistene talte i tunger. Kommentaren om ”de merkelige lyder” hos Eusebius tyder på at det ikke bare er snakk om ufornuftig tale men om lyder og ord som i seg selv er uforståelige. Det kunne hende de talte et annet språk, men tungetale er nærliggende å tenke på da det ofte ble brukt i sammenheng med profetier som noen av nådegavene. Tungetale ble diskutert av Paulus som en selvfølgelig del av menighetenes samlinger og det kan virke underlig at der, så kort tid etter, ikke er noe gjenkjennelse av fenomenet. Dette kan selvfølgelig være tegn på at det ikke var snakk om tungetale eller at tungetale var utgått som bestanddel av gudstjenestene. Uansett ble der oppmuntret til tungetale i skrifter som på dette tidspunkt var anerkjent av kirken. Hvis montanistene talte i tunger er det altså en stor sjanse for at de gjorde det i tråd med det de mente var den kristne tradisjon.

Epiphanius tar også opp problemet med at han ikke forstår det montanistene snakker om. I et av hans eksempler bruker han Montanus’ orakel om at mennesket er en lyre og Gud er plekteret som spiller på det. Her er det ikke ordene i seg selv Epiphanius har problemer med, men meningen med dem. Han sier at et rasjonelt menneske ikke ville tale på denne måte og at det er et tegn på at Montanus er en falsk profet.⁸³ Vi kan finne tegn på irrasjonalitet også i andre kristne skrifter, for eksempel Johannes åpenbaring, som umiddelbart kan virke uforståelig. Dette skriftet ble allikevel etterhvert antatt som en del av den kristne kanon. Altså later det ikke til at der var tradisjon for å forkaste alt som ikke var åpenlyst rasjonelt.

Montanistenes kritikere later til å ha hatt problemer med de ting de ikke kunne forstå og har brukt dette mot montanistene som del av beskyldningene om å være falske profeter. Epiphanius kritiserer Montanus og kvinnene for å være falske profeter fordi de profeterer på en uforståelig, irrasjonell måte hvis eksempel ikke forefinnes i skriftene. Han erkjenner dog innledningsvis i sitt verk mot montanistene at de er enige i Det Gamle og Det Nye Testamente og i kirkens lære om Fader, sønn og Den Hellige Ånd.

⁸² Eusebius, 5.16.7-9

⁸³ Epiphanius, 48.3.11-4.2

”1.3 These Phrygians too, as we call them, accept every scripture of the Old and the New Testament and affirm the resurrection of the dead as well. But they boast of having Montanus for a prophet, and Priscilla and Maximilla for prophetesses, and have lost their wits by paying heed to them. (4) They agree with the holy catholic church about the Father, Son and the Holy Spirit, but have separated themselves by ”giving heed to seducing spirits and doctrines of devils” and saying, ”We must receive the gifts of grace as well.”⁸⁴

Epiphanius sier altså her at montanistene et langt stykke av veien var enige i kirkens lære og at de også brukte de samme skrifter.

3.2 Kvinnene

I denne delen vil jeg ta opp kvinnenes stilling i henholdsvis kirken og montanismen. Jeg vil starte med å se på kirkens syn på kvinnenes stilling i menigheten, deretter kvinnenes stilling i montanismen. Til sist vil jeg ta for meg kirkens kritikk av montanismens syn på og praksis i forbindelse med kvinner i menigheten. Ut fra dette vil jeg se om der var forskjeller, både på hvordan man oppfattet kvinnens oppgave og hvordan man praktiserte dette i kirken og blandt montanistene. Var grunnen til kjetterdommen å finne i debatten omkring kjønn?

3.2.1 Kvinnene i Kirken

Det finnes lite litteratur omkring kvinners stilling og aktivitet i kirken både før og etter de montanistiske kvinner Maximilla og Priscilla. Generelt er der taushet rundt hvilke oppgaver kvinner har hatt i kirken eller om de har hatt noen i det hele tatt og, av like stor viktighet, hvorfor det har vært sånn. Det kan hende den voldsomme taushet vedrørende kvinners tjenester i kirken grunner i at den har vært fraværende. Hvis kvinner ikke hadde noen større plass i den liturgiske og praktiske gudstjeneste var der jo heller ikke noe å skrive om. Vi hører allikevel om noen få: hos Eusebius nevnes Ammia i Filadelfia⁸⁵ og vi kjenner

⁸⁴ Epiphanius, 48.1.4

⁸⁵ Eusebius, 5.17.3-4

Filips døtre som vi behandlet i forrige avsnitt men bortsett fra disse har vi ikke mye å henvise til. Fra Det Nye Testamente vet vi at kvinnene Maria Magdalena, Martha og Jesu mor utgjorde en del av felleskapet rundt Jesus og vi vet også at de ikke ble utnevnt til disipler eller apostler. I brevene etter Paulus kan vi se hvordan han åpenbart holder kvinner i høy aksept. Flere ganger hilser Paulus til kvinner i menighetene og tydeligvis samarbeider han med noen av dem, for eksempel Føbe som var i tjeneste i Kenkreæ⁸⁶. På den annen side taler han om at kvinner skal tie i forsamlinger, underordne seg sine menn og ikke undervise. Disse forskjellige uttalelser fra Paulus har skapt en del forvirring omkring hvilken plass kvinnene hadde i den tidlige kirke og hva for en slags holdning til kvinners tjeneste som var det dominerende. Dette er viktig for oss fordi det var denne arven som ble båret videre i de første århundrene. Rodney Stark hevder i sin utmerkede bok, *The Rise of Christianity*, at kvinnene i kirken hadde høyere status enn andre kvinner i det gresk-romerske rike.⁸⁷ Dette gjaldt både i det private, hvor kristne kvinner i motsetning til hedenske nøt en høyere grad av "likestilling"⁸⁸. Kristne kvinner hadde en sikkerhet i at de som enker ikke var tvunget til å gifte seg igjen fordi menigheten tok seg spesielt av denne gruppe mennesker. Dette gjorde at de ikke var avhengige av mennene på samme måte som andre kvinner. Kirkens syn på kyskhet var gjeldende for både kvinner og menn. Det var ikke bare kvinnen som skulle holde seg seksuelt avholdende inntil ekteskapet men også mannen. Likeledes var utenomekteskapelig omgang like uakseptabelt for mannen som for kvinnen.⁸⁹ Stark går videre med å hevde at kvinner i den tidlige kirke var akseptert som tjenestehavende med autoritet og som mennenes medarbeidere.⁹⁰ Enkene var, som vi så, en gruppe kvinner som ble spesielt ivaretatt. De ble økonomisk underholdt av menigheten. I disse gruppene skulle man opptas etter bestemte retningslinjer og krav. Et av kravene var at man skulle ha vært monogam mens andre krav gikk på for eksempel alder. Jomfruene var en annen gruppe, hvis rolle vi ikke helt har overblikk over. Men det tyder på at disse kvinner hadde en spesiell plass i de kristne menigheter. Det var en del kvinner, ofte fra overklassen, som valgte et liv i hellig jomfruelighet. Denne slags livsførsel oppfordrer Ambrosius til i sitt skrift, De

⁸⁶ Rom. 16:1-2

⁸⁷ Rodney Stark, *The Rise of Christianity, How the Obscure Marginal Jesus Movement Became the Dominant Religious Force in the Western World in a Few Centuries*, (Harper, San Fransisco: HarperCollinsPublishers, 1997), 95.

⁸⁸ Begrepet "likestilling" som vi kjenner det i dag opererte man ikke med i oldkirken, og jeg bruker det her i gasetegn for å poengtere at likestilling ikke er ensbetydende med at menn og kvinner var helt *stillet like*.

⁸⁹ Stark, 104-105.

⁹⁰ Idem, 108-109.

Virginibus. Jomfruene spilte også en rolle i gudstjenestene hvor de symboliserte kirken som Kristi brud.⁹¹

I de første århundrene etter at de nytestamentlige skrifter ble skrevet finnes det som sagt ikke særlig mye stoff. Vi kan, for eksempel i de apokryfe gjerninger, lese om kvinner som både profeterte og dømte.⁹² Skal vi finne ut av kirkens syn på kvinner i kirkelige tjenester kan det være brukbart å ta hæresiologien i bruk, især de hæresier som har vært kjennetegnet ved deres fremtredende kvinner. Vi vil hermed kikke på montanismens syn på kvinners stilling i menighetene og hvordan dette ble praktisert. Samtidig vil vi se om vi derav kan utlede en ortodoks holdning.

3.2.2 Kvinnene i Montanismen

Av de 16 montanistiske oraklene vi har bevart er flere av dem uttalt av kvinner. De ”kvinnelige” orakler er, på lik linje med de ”mannlige”, uttalelser fra Gud gjennom profeten. Det virker altså som om kvinner og menn i montanistiske kretser er oppfattet som like gode redskaper for Gud når han taler. Oraklene har virket som autoritative og der later ikke til å ha vært noen gradbøyning av viktighet hvor de ”mannlige” orakler ble foretrukket. Priscilla og Maximilla har nydt stor respekt blant etterfølgerne og deres uttalelser ble sett på som autoritative og guddommelig inspirert. De montanistiske orakler er de første tilfeller av bevarte kvinnelige profetier. Dette *kan* bety at det var det første tilfelle av offentlige tilgjengelige kvinnelige profetier, eller det kan bety at deres profetier i seg selv var provoserende nok til å få oppmerksomhet. Det kan selvfølgelig også være tilfeldig at det nettopp er disse skrifter vi har bevart og at det har eksistert andre som på et eller annet tidspunkt er blitt destruert.

Også i anti-montanistiske kilder kommer det klart fram at Priscilla og Maximilla ble sett på som profeter, Hippolytus sier:

⁹¹ David Rankin, *Tertullian and the Church*, (Cambridge University Press, 1995), 178f.

⁹² Paulus og Teklas gjerninger

”These have been rendered victims of error from being previously captivated by two wretched women, called a certain Priscilla and Maximilla, whom they supposed to be prophetesses. And they assert that into these the Paraclete Spirit had departed....”⁹³

Altså ble de sett på som profeter, direkte inspirert av Helligånden. Dette er ikke det eneste som kommer fram i sitatet fra Hippolytus, han fortsetter:

“But they magnify these wretched women above the Apostles and every gift of Grace, so that some of them presume to assert that there is in them something superior to Christ.”⁹⁴

Kvinnene ble altså i følge Hippolytus opphøyd over apostlene. Hva kan Hippolytus ha ment med dette? Kanskje han her henviser til den del av montanistenes praksis som har å gjøre med profeti. Montanistene holdt fast i tanken om at profeti fortsatt var en del av kirken og at åpenbaringen ikke på alle områder var fastsatt med apostlene. Hippolytus uttalelse kan ha betydning at de montanistiske kvinners autoritet ble ansett som viktigere enn apostlenes fordi de kom *etter* apostlene. Dermed var deres profetier *over* apostlene i autoritet. Han sier videre at de (montanistene) har lært noe mer av disse (Priscilla og Maximilla) enn gjennom loven, apostlene og evangeliet, hvilket antyder at montanistene satt kvinnenes lære over kirkens tradisjonelle lære. Det spesielt interessante ved dette sitat fra Hippolytus er at det er kvinnene han fremhever, det er ifølge ham Priscilla og Maximilla som blir opphøyd over apostlene. Er det en grunn til at han ikke nevner Montanus her? Dette kan være et tegn på, som noen hevder, at kvinnene var de egentlige ledere og opphavsmenn til bevegelsen. Det er ikke belegg for å tro at kvinnene hadde en høyere stilling enn menn, hvilket for eksempel Trevett også mener.⁹⁵ Det kan også hende Hippolytus fremhever kvinnene fordi deres autoritære stilling er mer sjokkerende enn den ville være hos en mann i og med man ikke var vandt til den. Men dette er jo også bare ren gjetting.

Det er mye som tyder på at kvinnen hadde en sentral rolle i de montanistiske menigheter, ikke bare som profeter med profeters tilhørende autoritet, men også som øverste

⁹³ Hippolytus *Refut. Omn. Haer* (overs. Philip Schaff ed. *Ante Nicene Fathers. Fathers of the Third Century: Hippolytus, Cyprian, Caius, Novatian.* Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 2004) <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf05.html> 8.12

⁹⁴ Ibid

⁹⁵ Trevett, 158-62.

ledere. Blandt Quintillianistene, en undergruppe av montanismen, oppkaldt etter Quintilla, har man, i følge Epiphanius, hatt kvinner i de aller øverste stillinger:

”They have woman bishops, presbyters and the rest; they say that none of this makes any difference because ”In Christ there is neither male nor female.””⁹⁶

Denne gruppen hadde kvinner som biskoper og var oppkalt etter en kvinne. Dette tydeliggjør kvinnens status som leder både åndelig og praktisk. Gruppen understøtter kvinnelige ordinasjoner med argumenter som at Moses hadde en søster som profeterte og Filip hadde døtre som gjorde det samme. De henviser også til den gammel- og nytestamentlige profetiske arv gjennom Ammia og Filips døtre som de mente de var en del av.⁹⁷

Vi skal kikke på et sitat fra Apollonius som ser slik ut:

”Vi viser, at disse første Profetinder, da de blev fylt med Aanden, forlod deres mænd. Hvor da de løj naar de kaldte Priscilla en jomfru.”⁹⁸

Dette sitat forteller oss to viktige ting: 1. Profetinnene forlot deres menn. Dette kan henge sammen med den totale overgivelse etterfølgelsen og utbredelsen av evangeliet krevde. Montanistene, skal vi se senere, var nidkjære og på noen måter ekstreme i utlevelsen av deres kall. Familielivet kunne være en side ved livet som ble tilsidesatt for viktigere ting man var kallet til. Vi ser det samme hos Perpetua, en kvinnelig martyr i det annet århundre, den første kvinne hvis profetiske skrift vi har bevart. Hun døde som martyr etter å ha forlatt mann og barn til fordel for døden for evangeliet. Det er uklart om hun selv var montanist, men det er mange ting som peker i den retning. Skriftet med hennes profeti og fortelling blir av mange oppfattet som en montanistisk skrift. Hvis vi regner med at hun var montanist er hun enda en av flere montanistiske kvinner som forlot deres menn for å leve for evangeliet. 2. De kalte Priscilla jomfru. Priscilla har altså forlatt sin mann og blitt kalt jomfru selv om hun hadde vært gift. Hun kan formodentlig ikke ha vært jomfru i den rette betydning i og med sitt ekteskap. Spørsmålet er hvorfor hun så blir kalt det? Dette må tyde på at seksuell avholdenhet og jomfrutittelen har spilt en vesentlige rolle blandt de kvinnelige montanister,

⁹⁶ Epiphanius, 49.

⁹⁷ Epiphanius, 49.

⁹⁸ Eusebius, 5.18.3

som etter alt å dømme var fromme kvinner med fokus på dyd. Quintillianistene brukte i deres gudstjenester syv jomfruer i hvite rober som kom inn og profeterte til folket.⁹⁹ Jomfrutittelens betydning er relevant for spørsmålet om hva som ga kvinnene deres autoritet. I urkirken har der muligvis vært kvinner som spilte på sin seksualitet og brukte dette som en måte å få autoritet over mennene. Dette var et fenomen i visse gnostiske grupper hvor kvinnens rolle hang sammen med hennes seksualitet. Når Paulus taler til kvinnene i Galatia var det sannsynligvis ut ifra en viten om at kvinnene i det felleskap hadde kjennskap til noen av disse gnostiske grupper, og på den bakgrunn gjorde bruk av deres seksuelle autoritet.¹⁰⁰ Paulus påtaler også kvinnene for deres upassende påkledning og oppførsel, og formaner dem til tilbaketreten i menighetens gudstjenester. Dette kan henge sammen med det faktum at kvinner ofte ble sett på som utfordrende og som en trussel mot renhet fordi de innbød til fristelser av seksuell art. Montanistenes fokus på dyd, jomfruelighet og renhet viser at deres kvinner ikke har hatt status som sterke kvinner *i kraft av deres seksualitet*, fordi de nettopp ikke har spilt på dette. De var ikke interessert i seksuell makt.

3.2.3 Kirkens Kritikk av Kvinnenes Stilling i Montanismen

Våre kilder er udelt negative når det kommer til kvinner i kirkelig ledende stillinger. Epiphanius påpeker med henvisninger til både Det Gamle og Det Nye Testamente at aldri noensinne har en kvinne vært prest. I Det Gamle Testamente var det blandt andre Moses, Abraham og Isak som var ledere. Det var alltid mennene som opptrådte i prestens ledende autoritative stilling. Det samme var tilfellet med Det Nye Testamente, det var mennene som var ledere. Maria hadde ingen av disse prestegjeringer selv om hun ble funnet verdig til å bære Gud i sitt morsliv. Alle disiplene var menn, også de som ble innsatt som biskoper i de forskjellige menigheter.¹⁰¹ Han henviser til Tim. 2.12-14 hvor Paulus sier at kvinnen ikke skal undervise eller ha autoritet over en mann, for mannen ble ikke tatt av kvinnen men omvendt.¹⁰² Pauli kommentar i 1. Kor. 14.34 om at kvinner ikke skulle undervise i menigheten var av stor betydning. Også Tertullian, som ble montanistvennlig og som i sin montanistiske periode endret mange holdninger, var tilsynelatende rett standhaftig når det

⁹⁹ Epiphanius, 49.

¹⁰⁰ Gal.

¹⁰¹ Epiphanius, 79

¹⁰² Epiphanius, 49.3.3

gjaldt kvinners opptreden i menighetsammenheng. Kvinner hadde ingen rett til å undervise, hun skulle ikke tale i kirken. Han sier i *De Virginibus Velandis*:

””It is not permitted for a woman to speak in church”, but neither to teach or baptise nor offer, nor to claim for herself the allocation of any duty, much less that of priestly office.”¹⁰³

Her levner Tertullian ingen tvil om at kvinner ikke her noen plass blant lederskapet i kirkene. Hun skal ikke undervise, døpe eller tiltrede en pliktmessig stilling av noen art, og der kan overhodet ikke være snakk om at hun skal være prest. Dette legger opp til noen utfordringer. Hvordan henger denne oppfattelse sammen med Tertullians montanistiske tilhørighet? Montanistene virker, som vi har sett, til å sette kvinner høyt i ledende stillinger, og disse kvinner innehar, hvis vi skal tro kildene, uten tvil autoritet. Tertullian tok som kjent montanismen til seg, ihvertfall i et visst omfang, og det er vanskelig å forestille seg hvordan han kunne akseptere Maximillas og Priscillas stilling. Var montanismen slett ikke kjennetegnet ved at de satt kvinner som ledere og autoriteter? Vi vet, som nevnt i i første kapittel, ikke hva for en montanisme Tertullian kjente til. Det er en stor sjanse for at den montanismen Tertullian lærte å kjenne hadde tatt en omvei fra Frygia til Kartago. På denne måte var der likeledes en stor sjanse for at den montanismen som kom til Kartago var blitt endret på veien. Kanskje har den i møtet med kulturer gjennomgått en tilpasning som gjorde den mer akseptabel for teologer som Tertullian, som hadde en forståelse av at kirkelige embeter var utenfor kvinnens rekkevidde. Kanskje var Tertullians montanisme mer avdempet i forhold til kvinnelig engasjement? Tertullian er ikke imot at kvinner profeterer, han sier til og med at kvinnelige profeter er et tegn på guddommelig bekræftelse og henviser til 1. kor 11,5 hvor kvinnene profeterte.¹⁰⁴ Tertullian forteller også om en kvinne i sin menighet som opptrer som profet. Hun følger gudstjenesten og får her profetiske syn, og etter gudstjenesten deler hun dem med dem som måtte være interessert. Hun taler altså ikke under selve gudstjenesten, men kun for noen få tilhørere etter gudstjenesten, Etterfølgende skulle hennes profetiske syn gjennomgå en undersøkelse. Hennes stilling i menigheten var som profet men ikke med selvstendig autoritet, hennes åpenbaringer skulle først testes av et

¹⁰³ Tertullian *De Virg. Vel.* 9.

¹⁰⁴ Idem, *De Anima* (overs. The Rev. Alexander & James Donaldson *The Ante Nicene Fathers: The Translations of the Writings of the Fathers down to A.D 325*, Vol 3.[Grand Rapids: Michigan WM.B Eerdmanns Publishing Company, 1995]) 9.4

råd og hun hadde ikke taletid under den offisielle seanse. Tertullian anerkjenner altså kvinnelig profeter men ikke kvinner som selvstendige ledere. Det er vanskelig å svare på hvordan Tertullians montanisme henger sammen med hans forståelse av kvinner som underordnet menn når det gjelder kirkelig autoritet. Trevett foreslår at han enten ikke kjente til kvinnenenes høye stilling i den opprinnelige montanisme eller simpelthen valgte å overse det.¹⁰⁵ Selv om Tertullian ikke er begeistret for kvinners ledende stilling, må vi regne med at kildene er sanne med hensyn til montanistenes ledende kvinner. Det ville være unødvendig å fremstille en montanistisk kvinnelig autoritet hvis den ikke eksisterte. Det kunne ikke ha vært gagnlig for den store kirke å spre løse rykter som dette. Trevett sier også med henvisning til den kvinnelige profet i Tertullians menighet at det ikke er sannsynlig at denne tilbaketrukne stilling var den normale blant montanistiske kvinner.¹⁰⁶

Det er viktig å legge merke til forskjellen mellom kvinnelige ledere med åndelig autoritet og kvinnelige profeter. Kvinnelige profeter var i og for seg ikke motstridende med den ortodokse tro, det som var problemet var på hvilken måte og i hvilken rolle kvinnene profeterte. Tertullians holdning om at kvinnelige profeter var akseptert virker til å ha vært alminnelig. Det problematiske i at kvinnene profeterte var ikke selve det at de profeterte, men at de gjorde det *offentlig*. Kvinnene kunne gjerne profetere hjemme eller i uoffisielle sammenhenger, kanskje overfor andre kvinner. Origenes poengterer også det faktum at problemet ikke så mye ligger i det at de profeterer, for det har kvinner gjort både i Det Gamle og Det Nye Testamente, men det at de profeterer offentlig.¹⁰⁷ Dette henger ofte sammen med oppfattelsen av at Paulus ikke aksepterte den slags kvinnelig aktivitet (jmf 1. kor. 14.34). Vi skal ikke gå inn i den dogmatiske diskusjon omkring dette skriftsted, men kommentere at flere forskere mener at Paulus slett ikke nekter kvinner å undervise, men blot forteller om at dette foregår i noen kirker.¹⁰⁸ Den negative holdning til kvinners engasjement i menigheten er noe som er blitt lagt til Paulus av hans senere lesere, hvilket gir oss en interessant vinkel til å forstå våre kilder. Hvis grunnen til motstanden mot kvinner som talte offentlig ikke kom fra Paulus som påstått, hvor kom den så fra? Og hvorfor? Var de bare menn som kjempet for den patriarkalske tradisjon og dermed vernet om sine egne maktposisjoner?

¹⁰⁵ Trevett, 173.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Trevett, 174ff.

¹⁰⁸ Stark

Hippolytus tok, som vi så, opp problemet med at kvinnene i montanismen ble opphøyd over apostlene. Var problemet at de var senere profeter som ble opphøyd over apostlene? Altså at de montanistiske profeter utfordret den apostolske tradisjon som satt inne med den sanne overlevering fra Kristus. Eller var problemet at det var kvinner som ble opphøyd over menn? Vi tok opp problemet med den ”fortsatte åpenbaring” i forrige kapittel, så det skal vi ikke komme inn på her. Men det er interessant å kikke på muligheten for at det var kvinnes stilling over mennene som skapte problemer. Når vi kikker på våre kilder inneholder de oppsiktsvekkende mye kritikk av det faktum at kvinnene var kvinner. Når Epiphanius tar opp problemet med en feil Mariadyrkelse¹⁰⁹ sier han:

”And who but women are the teachers of this? Women are unstable, prone to error and mean-spirited.”¹¹⁰

Her er det usikkert om han mener det selvfølgelig er kvinner som lærer nettopp denne feilen fordi den handler om en kvinne, eller om det selvfølgelig ligger i at kvinner generelt er spesielt utsatt for å ta feil. Det høres ut som om det er det siste. Han mener at kvinner generelt er ustabile, tilbøyelige for feil og onde. Altså er problemet at de er kvinner! Uttalelsen fra Epiphanius virker anakronistisk. Det er utidssvarende å snakke om kvinner som spesielt utsatt for vranglære da de fleste vranglærere vi kjenner til i den oldkirkelige verden er menn. Om dette er noe han bevisst velger å overse er usikkert, men hans høye tanker om menns sinn kommer klart til uttrykk da han videre uttaler:

”Now then, servants of God, let us adopt a manly frame of mind and dispel the madness of these women. The speculation is entirely feminine, and the malady of the deluded Eve all over again.”¹¹¹

Videre kommer han med en forklaring om at det jo ikke var ondskap fra Eva selv men fra slangen som lurte Eva. Og så:

¹⁰⁹ Det var flere måter å forstå Maria, Jesu mors betydning på. Noen mente at hun pga hun hadde båret fram Gud i sitt liv, var nær Gud og mer hellig enn andre. Hun ble bedt til og dyket. Andre regnet henne som værende ingenting spesielt. Begge disse holdninger er ifølge Epiphanius feil.

¹¹⁰ Epiphanius, 79.1.6

¹¹¹ Epiphanius, 79.1.6

“Once again he is bringing death on that sex, as I often have said.”

Tanken er, som jeg kan se, ikke til å ta feil av, kvinnen var fra starten intellektuelt underlegen og et lett offer for djevelen, som flere ganger lot sine løgne gå utover dette ene kjønn.

Epiphanius avviser også Quintillianistenes henvisning til Eva som forbilde da hun spiste av treet som den første. Dette var ikke et eksempel til etterfølgelse, men et eksempel på hvordan kvinnen var et lett offer for forførelsen og på denne måte brøt budet: *“Adam was not deceived, but Eve, deceived first, and fell into condemnation.”*¹¹²

Også når det gjaldt de montanistiske kvinners navn fant Epiphanius’ kilde feil. Navnene, mente han, var i seg selv annerledes og skremmende, de hadde en *“certain wildness and savagery”* ved seg.¹¹³ Dette kan bety at han hadde en generell motstand overfor de montanistiske kvinner som gjorde at han lette etter argumenter mot dem også irrelevante steder.

I følge Christine Trevett var montanistenes åpenhet for kvinner som profeter, kvinner i ledende tjenester, generelt kvinner i samme stillinger som menn, en naturlig følge av deres syn på det å være kristen. De mente de levde i arven etter apostlene både når det gjaldt lære og praksis og de levde i endetiden med alle de lovede gaver som hertil hørte. Joels profeti¹¹⁴ om at kvinner og menn skulle motta Helligånden begrenset ikke kvinners bruk av den til hjemmets skjul, mens menn skulle bruke den offentlig. For dem var menn og kvinner like i Kristus.¹¹⁵ Quintillianistene har ifølge Epiphanius henvist til Gal. 3.28 da de forsvarte kvinnelige ledere *“In Christ there is neither male nor female”*¹¹⁶. Altså gjorde det ingen forskjell og hadde ingen åndelig betydning om man var mann eller kvinne for i Kristus var kjønnene opphevet. Men den apostolske suksessjon gjennom menn. Presbytere og biskopene i det monarkiske episkopat var menn.

Det faktum at så mye energi er lagt i det å motarbeide kvinnene må si noe om hvor betydningsfulle kvinnene har vært i montanismen. Som Trevett også påpeker var det kun kvinnene som ble offer for eksorsisme, intet kan vi lese om menn som er blitt utsatt for det

¹¹² Epiphanius, 49.3

¹¹³ Epiphanius, 48.12.3

¹¹⁴ Joel 2.28

¹¹⁵ Trevett, 195ff

¹¹⁶ Epiphanius, 49.2.5

samme.¹¹⁷ Det kan vel ikke være fordi de kvinnelige montanister var farligere eller mer falske enn de mannlige? Trevett mener at den katolske kirke gjorde sitt for å sverte de montanistiske profeters omdømme, spesielt Maximilla og Priscillas, for å ”*re-establish that ordered Church and the universe which dissent as well as heresy threatened.*”¹¹⁸

Dette handler om at kirken mente dens organisasjon var guddommelig og den eneste rette måte å organisere seg på. Kirken hevdet apostolsk suksesjon og lederne var innsatt av Gud med bemyndigelse helt fra apostlene. Kirkens ledere var menn, i det monarkiske episkopat var hierarkiet bygget opp på en måte som gav de enkelte menigheters ledere full autoritet. Kirkens organisasjon var viktig på flere områder, spesielt som ledd i kampen om enhet. Denne orden ville kirken ikke ha forstyrret, og det var nettopp det kjettere og spesielt kvinnelige kjettere gjorde. Dette, foreslår Trevett, er grunnen til mye av kirkens motstand og motarbeidelse av de montanistiske kvinner.

3.3 Askesen

I denne del vil jeg ta for meg montanistenes forhold til askese. Jeg vil først forklare begrepet *askese*, deretter ta for meg tre områder som typisk er berørt i askese: seksualitet, faste og materialisme. Ved å gå inn på henholdsvis seksualitet, faste og materialisme vil jeg prøve å finne ut av hvorvidt askesen var en del av montanistenes liv. Hvordan forholdt montanistene seg til askese på de ovennevnte områder? Skilte de seg ut fra kirken og i så fall hvordan? Var det elementer i montanismens askese som var uforenelige med kirken på en måte at man ble nødt til å dømme dem kjetterske?

3.3.1 Betydningen av Askese

Askese stammer fra det greske askesis som betyr trening eller øvelse. Den asketiske tanke finnes allerede sterkt hos Platon, som mente at man måtte trene sitt legeme som en idrettsutøver for å oppnå en større åpenbaring om sannheten. I den kristne betydning har askese kommet til å handle om trening eller øvelse i å skille seg ut fra ”verdslighet” til fordel

¹¹⁷ Trevett, 156.

¹¹⁸ Trevett, 155.

for en større ”åndelighet”. Dette skal forstås på bakgrunn av den bibelske lære om at kristne ikke var av denne verden og skulle ikke være bundet av noe jordisk. Jesus var fortaler for en askese som krevde at man var villig til å oppgi alt man hadde for følge ham¹¹⁹. Paulus snakket om en kamp mellom det gode og det onde, mellom ånden og kjødet. Hvor ånden sto for det gode man burde søke og kjødet sto for det man skulle kjempe imot. Paulus oppfordret den kristne til å trene som en idrettsutøver for å vinne seierskransen.¹²⁰ Den kristne skulle trene og kjempe mot sitt eget kjød for å bli bevart i den kristne tro, og til sist ble frelst. Ny Testamentlig askese innebærer ikke at man skal fraholde seg fra *alt* i verden og lærer heller ikke at alt i denne verden er ondt. Ekteskapet og mat ble for eksempel sett på som gaver fra Gud. Det var sitt eget begjær man skulle kjempe i mot og dette begjær var ofte rettet mot verdslige gleder, som kunne virke bindende. Verdslige gleder kunne typisk være rikdom, sex, makt og fråtseri. Askesen var et *middel* til å leve et rent liv, den var ikke et mål i seg selv. Det var forventet at den kristne levde *måteholdent*. Askesen utviklet seg etterhvert til å få større betydning og fikk, spesielt med ørkenfedrene og senere klostervesenet, noen ganger status som mål i seg selv. Med askesen mente man man kunne oppnå økende hellighet. Man forsto askese som at den hang sammen med åndelige opplevelser, og brukte askesen for å klargjøre seg til slike. Måtehold forsvant noen steder til fordel for begjær etter asketisk anerkjennelse.

Askese har også røtter i den hellenistiske dualisme hvor legemet og alt tilhørende ble sett som lavere enn menneskets ånd, og ikke bare lavere, men i direkte strid med ånden. I forlengelse av dette, ble ting som hadde med legemet å gjøre sett på som åndelig unødvendige og også forstyrrende. Sex og mat var for eksempel noe som tilfredstilte menneskets begjær. Hvis man avholdt seg fra dette kunne man oppnå en større åndelig forståelse.

3.3.2 Motsetninger i Montanismens Askese?

Montanistene har hatt et rykte på seg for å være strengt asketiske. Dette gjelder med hensyn til avholdenhet fra sex, strengere regler om ekteskapet, faster og nøysomhet. På den annen side har der også versert rykter om montanistene som plasserer dem i stikk motsatte

¹¹⁹ Matt. 19:21

¹²⁰ Kor 9:25.

grøft. Det har gått rykter om at de var pengeelskere, griske, at de utnyttet fattige og hjelpeløse. Noen har til og med hevdet at montanistiske grupper tappet blod fra små babyer under deres fester.¹²¹ Dette var alt sammen rykter som ikke har noe å gjøre med den alminnelige oppfattelse av askese, som et uttrykk for avholdenhet og ydmykhet. Denne dobbelthet i deres omdømme framgår blant annet av Apollonius' utsagn om Montanus:

”Det er ham, som har lært om oppløsning af Ægteskabet, som har givet Love om FASTER, som har kaldt Pepuza og Tymion Jerusalem (..), og som dør har villet samle Folk allevegne fra, som har udnævnt Pengeindsamlere, som har fundet paa at tage mod Gaver og kaldt dem Ofre, som giver Betaling til dem, der forkynder hans Ord, for at undervisningen i Ordet skal styrkes ved Fylderier.”¹²²

På den ene side starter Apollonius med å fremlegge Montanus som en som legger vekt på asketisk livsstil. Dernest forteller han om knapt så asketiske holdninger hos Montanus, som at han tar imot og gir penger som ikke burde være hans. Utifra dette sitat fra Apollonius kan man bli i tvil: var Montanus og hans tilhenger asketiske eller var de det stikk motsatte?

3.3.3 Den Seksuelle Askese

3.3.3.1 Ekteskap

Det første element Apollonius nevner, opphevelse av ekteskapet, kan kanskje umiddelbart være vanskelig å se som asketisk. Oppløsning av ekteskap har i mange kulturer, især i den kristne, blitt sett på som noe negativt. Jesus forbød den skilsmisse som Moses hadde tillatt, og var dermed strengere i dette henseende enn jødisk tradisjon tilsa. Dette på grunn av den betydning ekteskapet hadde som et hellig løfte til hverandre og Gud, et løfte som ble ansett som ubrytelig inntil døden. Det er vanskelig helt klart å si hva montanistenes syn på ekteskapet har vært, men vi skal i det følgende kikke på to muligheter.

Den ene mulighet er at montanistene holdt ekteskapet høyt. Dette kan man finne tegn på i montanistenes motstand mot det annet ekteskap. Montanistene var imot gjengifte og så

¹²¹ Epiphanius, 48.14.5.

¹²² Eusebius, 5.18.2.

på dette som utroskap. De så på det som utroskap selv om det dreide seg om en person som hadde mistet sin ektefelle ved døden. Dette var et tilfelle hvor kirken aksepterte det annet ekteskap, fordi den mente at ekteskapet ble oppløst ved døden og den tilbakeblivende person nå var fri til å gifte seg igjen. Montanistene på sin side gikk så langt som til å ekskommunikere folk som giftet seg for annen gang. Tertullian var helt klar på at gjengifte var ulovlig hvilket kommer fram blant annet i *De Monogamia*. Monogami gikk ut på at man kun hadde én ektefelle og at ekteskapet selv ikke ved døden ble opphevet. Man skulle ha én partner, på samme måte som fuglene, som ikke engang var rene, kun hadde én partner med seg inn i Arken. Utifra Epiphanius' uttalelse om hvordan Montanistene avviste digamister fra deres felleskap, er det altså stor sannsynlighet for at Montanistene hadde et syn på ekteskapet som monogamistisk kun når man hadde én partner livet (og døden) igjennom.

Epiphanius var åpenbart ikke enig med montanistene. Epiphanius pekte på Paulus når han tok opp ekteskapet og seksuell avholdenhet. Her er kirkens lære i tråd med Paulus. Som Paulus sier, er sølibatet å foretrekke, men det er ikke noe galt med ekteskapet. For dem som ikke kan holde seg seksuelt avholdende er det bedre å gifte seg. Alle har ikke gaven til å være avholdende og overfor disse må det vises overbærenhet. I følge Epiphanius måtte det absolutt ikke foreligge ekskommunikasjoner av folk som giftet seg for annen gang. Prester stod dog i en spesiell stilling, overfor dem var kravene høyere og de måtte ikke gifte seg for andre gang.¹²³ Når kirken var uenig med montanistenes forbud mot gjengifte etter ektefelles død, hang dette sammen med den tradisjonelle lære om ekteskapet. Jesus tillot i Det Nye Testamente et nytt ekteskap etter døden. Denne lære var del av den fastsatte tradisjon på bakgrunn av den endegyldige åpenbaring kirken mente hadde kommet med Kristus. Denne lære kunne man ikke gå inn å endre på etterfølgende. Når montanistene så gjør det er det i følge Tertullian i overensstemmelse med den kristne lære om Parakleten som fortsetter med å åpenbare. Tertullian forsvarer på denne måte i *De Monogamia* synet på det *ene* ekteskap. Det vil si, at siden Jesus avskaffet Mose forordning med skilsmisse, ville det være like naturlig at Parakleten avskaffet det annet ekteskap. Jesus kunne stille høyere krav enn Moses fordi jødene hadde vokst i modenhet og kunne tåle mer. På samme måte kunne Parakleten på et senere tidspunkt skjerpe kravene til de kristne ettersom deres modenhet tiltok. Derfor var montanistenes forbud av gjengifte, i følge Tertullian, ikke motsatt den apostolske tradisjon.

¹²³ Epiphanius, 48.18.9.

Den andre muligheten er at montanistene hadde et helt igjennom negativt syn på ekteskapet. Det var sånn Epiphanius forsto det. Han mente montanistenes var direkte fiendtlige mot ekteskapet. Han så dem som oppfyllelsen av Pauli profeti i 1 Tim. 4.1:3, hvor Paulus profeterer om at noen skal falle fra sunn lære og forby ekteskap. Ifølge Epiphanius forbyr montanistene nemlig ekteskapet og de gjør det ikke for disiplinens eller dydens skyld, men fordi de ser på ekteskapet som avskyelig.¹²⁴ Det er selvfølgelig vanskelig for oss i dag å vite om Epiphanius hadde rett i sine antakelser om montanistene og ekteskapet, men man kan godt betvile ham her, da det ikke er belegg for å tro at montanistene *forbød* ekteskapet. Montanistene oppløste ekteskaper og de forbød gjengifte, men de har ikke forbudt ekteskapet. Som sagt kunne forbudet mot gjengifte ha sin opprinnelse i et positivt syn på ekteskapet. Forbudet kunne også ha hatt andre grunner enn høyaktelse av ekteskapet. Det kan hende at montanistene hadde et negativt syn på ekteskapet som gjorde at de ville fraholde folk fra å gifte seg igjen. Hvis ekteskapet ble sett på mer som et fangeskap enn en gave var døden jo en vinning på flere plan. Når ens ektefelle død var man fri. Kanskje var det derfor montanistene forbød gjengifte også etter døden, for når man endelig var sluppet ut skulle man ikke inn i det igjen. Vi kommer inn på grunner for et eventuelt negativt syn på ekteskapet nedenfor.

Når det gjelder ekteskapet var dette i kirken av stor viktighet og den eneste måte å leve legalt sammen på. Callistus var “one of a kind” da han tillot konkubineri istedenfor ekteskap. En konkubine var en kvinne som levde sammen med en mann som hans kone uten offisielt å være det. Dette var ikke sjeldent i den romerske riket, men det ble normalt ikke akseptert i kirken. Når Callistus tillot det hadde han sine grunner av helt praktisk art. På grunn av mangelen på menn i kirken var det ikke en til hver kvinne. På dette tidspunkt var klasseforskjeller tydelige og opprettholdelsen av dem av stor betydning. Man kunne derfor ikke gifte seg på tvers av klasser, ihverfall ikke uproblematisk. Kvinner av høyere klasser hadde ofte ingen å velge mellom og ble tvunget til ufrivillig sølibat. Å gifte seg utenfor kirken var ikke velsett, selv om det skjedde.¹²⁵ Callistus følte det nødvendig å gå inn og godta sammensetninger mellom kvinner og menn som ikke offentlig var akseptert som ekteskap. Kvinnene fikk på denne måte status som ”lovlige” konkubiner. Callistus ble kikket skjevt til og hans kirkelige kollegaer anerkjente ikke hans metoder, praktiske grunner

¹²⁴ Epiphanius, 48.8.7-8.

¹²⁵ Stark, 112f.

eller ei.¹²⁶ Men Callistus' gjorde det av nød og dette er et godt eksempel på hvor stor betydning aksepterte og godkjente seksuelle forhold hadde i kirken.

3.3.3.2 Sølibat

Vi kan lese flere steder at montanister har oppløst ekteskap. Blant annet i Apollonius' sitat overfor og i sitatet hvor Maximilla og Prisca angivelig forlot deres menn da de ble fylt av Ånden.¹²⁷ Vi vet ikke hvorfor disse kvinnene har forlatt deres menn, kanskje de flyktet fra en voldelig ektemann, kanskje var mannen ikke kristen og godtok ikke kvinnenes engasjement i kirken. Muligens var det i virkeligheten mennene som forlot kvinnene, det var, ifølge Paulus, lovlig å la sin ikkekristne ektefelle skille seg fra en. Dette blir likevel ikke mer enn gjetterier fordi det er ikke mye i kildene som avslører grunnen til Maximilla og Priscas skilsmisser. Hvis vi kikker på noen utsagn fra Tertullian kan vi kanskje likevel få en anelse.

Tertullian sier blant annet at ekteskapet, altså det seksuelle i ekteskapet, er nedbrytende for mennesket da det leder Ånden vekk slik at de åndelige oppgaver mister kraft.¹²⁸ Hvis denne holdning har vært utbredt blant montanistene er det ikke umulig at Maximilla og Prisca har sett på skilsmisse som en nødvendighet for sitt åndelige liv og profetiske tjeneste. Dette stemmer også med det Apollonius skriver om at kvinnene forlot deres menn *da de ble fylt av Ånden*. Kanskje forlot de sine menn fordi de ble fylt av Ånden og fordi den seksuelle aktivitet som følger et ekteskap ikke kunne forenes med dette. Det kan hende ønsket om seksuell avholdenhet var montanistenes motivasjonen for å skille seg og at denne avholdenhet var en måte å oppnå større åndelig inspirasjon på. Dette er tydeligvis Tertullians mening, som sa, også i Exhort. Chast, at man skulle frasi seg det kjødelige for på sikt å bære åndelig frukt. Det er flere ting som tyder på at sølibatet har vært tilstrebt blant profetene. For det første, som vi har sett, kan oppløsningen av ekteskapet være et tegn på det. Dernest sier Apollonius at Priscilla ble kaldt jomfru.¹²⁹ Som vi så ovenfor hadde jomfruene en vesentlig betydning både i gudstjenester, men også, kan det virke som, i den almenne tjeneste. Hvorfor er Priscilla blitt kaldt jomfru? Dette er en tittel som nok ikke har vært

¹²⁶ Stark, 111f.

¹²⁷ Eusebius, 5.18.3.

¹²⁸ Tertullian *De Exhort. Cast* (i The Rev. Alexander & James Donaldson, ed. *The Ante Nicene Fathers: The Translations of the Writings of the Fathers down to A.D 325*, Vol 4.[Grand Rapids: Michigan W.M.B Eerdmanns Publishing Company, 1995]) 10.

¹²⁹ Eusebius, 5.18.3.

rettmessig hennes, hennes forhenværende ekteskap tatt i betrakning. Det kan ha noe å gjøre med at montanistene trodde man kunne gjenopprette jomfrudommen ved å leve i sølibat. Oppløsningen av ekteskapet hos montanistene har sannsynligvis ikke handlet om skilsmisse som følge av at man er vokset fra hverandre eller at man har funnet en annen. Man har ikke oppfordret til løsslupenhet i forhold til ekteskapsløftene. Sammenhengen har vært et ønske om asketisk livsførsel, altså har man oppløst ekteskap med henblikk på et videre liv i sølibat.

Montanistenes holdning til sølibat og ekteskap var ikke deres egen oppfinnelse. Det er ingen grunn til å tro at seksuell avholdenhet ikke også var en viktig del av kirken.¹³⁰ Dionysius, biskop i Korint skriver i et brev gjengitt av Eusebius til biskopen i Knosus Pinytus om ikke å legge på dem byrden av kyskhet, men ta hensyn til skrøpeligheten de fleste hadde. Pinytus svarer med å påpeke Dionysius' lære som melk for barn og ikke ordentlig føde. Han hadde åpenbart høyere tanker om sin menighet og mente de godt kunne tåle kyskhetens byrde.¹³¹ Altså var seksuell avholdenhet ikke begrenset til en bestemt asketisk gruppe mennesker, men noe man var kjent med og diskuterte menighetene imellom.

Trevett foreslår flere grunner til at avholdenhet blant kristne var normalt, grunner som ikke alle har åndelig opprinnelse. Faren ved barnefødsler kunne være med til at kvinner holdt seg til det mest effektive prevensjonsmiddel av dem alle, nemlig avholdenhet. Den store overvekt av kvinner blant de kristne gjorde at det ikke var nok partnere til alle. Der var mange unge enker, den naturlige følge av at unge kvinner giftet seg med eldre menn. Trevett foreslår *"the mutual female support was necessary and sanctified celibacy followed."*¹³²

Det virker som om montanistene har holdt sølibatet som det ypperste, men ikke nektet ekteskapet. Liksom i kirken. Montanistene har kanskje skilt seg ut på grunn av noen skarpe holdninger eller uttalelser av slike. Det montanistiske orakel uttrykker godt den montanistiske holdning om at man ønsket et åndelig liv helt til den ytterste konsekvens:

*"Desire not to die in bed, nor in the delivery of children, nor by enervating fevers, but in martyrdom, that He may be glorified who has suffered for you."*¹³³

¹³⁰ Trevett, 110f.

¹³¹ Eusebius, 4.23.7-8.

¹³² Trevett, 111

¹³³ Aune, Orakel 9.

3.3.4 Fasten fra føde

Det annet element i sitatet fra Apollonius er fasten. Han sier at Montanus har gitt lover om faste. Vi må regne med dette betyr at han gir nye lover om faste som ikke allerede eksisterer i kirken. Det ville være overflødig for Apollonius å nevne Montanus' lover om faste hvis det var snakk om allerede eksisterende faster. Hva var det så for noen nye lover det dreide seg om? Tertullian kan kanskje gi oss et hint om dette, han skriver i *De Jejuniō*:

*”They charge us with keeping fasts of our own; with prolonging our Stations generally to the evening; with observing xerophagies likewise, keeping our food unmoistened by any flesh, and by any juiciness, and by any kind of specially succulent fruit; and with not eating and drinking anything with a winey flavour; also with abstinence from the bath, congruent with our dry diet.”*¹³⁴

Når han taler om ”de” og ”oss” er dette oppdelingen mellom kirken og den montanistiske menighet han selv er en del av. Det er altså noen som holder den montanistiske menighets faste imot dem, de har møtt problemer med aksept i forbindelse med deres faster. Tertullian gir oss noen klare pek om hva deres nyheter i fasten har vært. Den ene nyhet er at de faster lenger enn normalt. De ”trekker (...) Stationsfaster ud til Aften”. Stasjonfaste er en faste innenfor et bestemt tidspunkt, ”stasjon” var den utmålte tid fasten skulle vare, dette var noen timer i løpet av en dag. Der virker som om kirken normalt fastet til ettermiddagen/tidlig aften, hvor montanistene så har utvidet den normale stasjon med noen timer, så fasten har vart lenger. Om disse stasjonsfaster hadde et annet innhold en kirkens, sier Tertullian ikke noe om her. Den andre nyhet er deres xerophagier. Dette forklarer Tertullian mer inngående for oss. Xerophagien har vært en faste hvor man avholdt seg så godt som mulig fra fukt. Altså en ”tørrfaste”. Denne faste innebar også en unngåelse av bad. Merkelige faster og nye ting innført av montanistene, hører vi også om hos Hippolytus:

“These aknowlegde God to be the Father of the universe, and creator of all things, similarly with the Church, and recieve as many things as the Gospel testifies

¹³⁴ Tertullian *De Jejuniō* (i The Rev. Alexander & James Donaldson, ed. *The Ante Nicene Fathers: The Translations of the Writings of the Fathers down to A.D 325*, Vol 4.[Grand Rapids: Michigan WM.B Eerdmanns Publishing Company, 1995]), 1.

*concerning Christ. They introduce, however, novelties of fasts, and feasts, and meals of parched foods, and repasts of radishes..”*¹³⁵

Hippolytus kritiserer montanistene for å innføre nye elementer som for eksempel faster. Legg merke til at han i denne sammenheng også påpeker at montanistene ikke er i motstridighet med kirken på andre grunnleggende områder. Hippolytus hevder at montanistene hverken er uenige i kirkens lære om Gud eller Kristus. Det er de nye elementer i praksisen av det kristne liv han kritiserer. Det som åpenbart var vanskelig for anti-montanister å akseptere var de nye forordninger fra montanistene i forbindelse med fasten.

Fasten var også en integrert del av det hovedkirkens menighetsliv. Ved fasten fravalgte man bestemte artikler for en bestemt tidsperiode, for eksempel kunne man velge å avholde seg fra mat eller drikke, eller begge deler. Denne form for faste var allerede en del av den jødiske tradisjon. Moses faster i førti dager og førti netter fra både mat og drikke i Deut.9:9-21, mens Matteus opprettholder tradisjonen ved å la Jesus faste i førti dager og førti netter i ørkenen ved sitt møte med Djevelen¹³⁶. Fasten har også en betydningsfull plass i menighetslivet i Acta.¹³⁷ I Didaké 8.1 pålegges de kristne å holde fasten onsdag og fredag, i motsetning til jødernes onsdag og torsdag. Målet med fasten har vært forskjellig. Fasten har vært brukt til å klargjøre seg selv på en måte så man ble mer åpen for Gud og den er blitt sett på som en forberedelse på sitt kristne liv. Polycarp viser hvordan han mener fasten kan hjelpe med å holde menneskets fokus på Gud og vekk fra kjødets lyster:

*“Let us turn back to the word which was delivered to us in the beginning, “watching unto prayer” and persevering in fasting, beseeching the all-seeing God in our supplications “to lead us not into temptation,” even as the Lord said, “The spirit is truly willing, but the flesh is weak.”*¹³⁸

I Didaché 7.4 ser vi at fasten også blir brukt som en forberedelse på dåpen, både av den som døper og av den som blir døpt. Kanskje har bruken av fasten som en klargjøring til

¹³⁵ Hippolytus, 8.19

¹³⁶ Matt. 4:2

¹³⁷ Feks. Apg. 13:3; 14:23

¹³⁸ Polycarp *Letter to the Philippians* (i The Rev. Alexander & James Donaldson, ed. *The Ante Nicene Fathers: The Translations of the Writings of the Fathers down to A.D 325*, Vol 1.[Grand Rapids: Michigan W.M.B Eerdmanns Publishing Company, 1995]) 7, 7:2

dåpen noe å gjøre med at man så fasten som rensende. Denne tanke kommer også Tertullian med når han uttrykker at fasten faktisk kan forminske synden.¹³⁹

Fasten hadde altså en sentral plass i kirken på samme måte som den hadde det blant montanistene.

Der er også et annet element i dette med fasten, og det var problemet med at man ved fasten avholdt seg fra Guds gode gaver, hvilket kunne gå over i å bli gudsbespottende. Eusebius tar opp hvordan en mann ved navn Alkibiades hadde holdt seg til vann og brød både før og under sitt fengselsopphold. Dette ble ikke sett på som en god from faste men som en forakt for Guds skaperverk og et dårlig eksempel for andre. Alkibiades blir oppfordret til å spise av Guds gaver, hvilket han så gjorde ”uden at lade sig hæmme og takkede Gud.”¹⁴⁰ Tertullians syn på faste er en av de ting han uttrykker med stort engasjement og nidkjærhet i De Jej. Her forteller han videre hvordan de tykke kristne var til større fornøyelse for rovdirene på arenaen, mens de tynne kom lettere gjennom frelsens port og steg hurtigere opp!¹⁴¹ Kanskje var det igjen montanistisk nidkjærhet som var provoserende overfor kirken.

3.3.5 Materialismen

Til sist trekker Apollonius fram Montanus' villighet til å ta imot gaver og penger, en villighet som til og med har ført til utnevnelsen av desiderte pengeinnsamlere. Dette fokus på penger henger ikke umiddelbart sammen med en streng asketisk holdning. Apollonius mener heller ikke at bevegelsen var strengt asketisk på alle områder og han sier videre om dem:

”Hvis de nægter, at deres profeter har faaet Gaver, maa de indrømme, at hvis de overbevises om at have modtaget dem, er de ikke Profeter. Det kan jeg anføre 1000 Beviser paa. Det er nødvendigt, at alle en Profets Frugter prøves. Sig mig: Farver en Profet sit Haar? Sminker ern Profet sine Øjenbryn? Holder en Profet af Smykker? Spiller en Profet Tavl eller Tærning? Laaner en profet ud Penger mod

¹³⁹ Tertullian *De Jej.* 12.1f,

¹⁴⁰ Eusebius, 5.3.2-3

¹⁴¹ Tertullian *De Jej.* 17.9

*Renter? Lad dem først tilstaa, om det er tilladt eller ej. Men jeg skal godtgøre, et dette er sket hos dem.*¹⁴²

Dette orakel gir noen spørsmål i forhold til montanistenes askese. Hvordan henger denne beskrivelse sammen med den asketiske holdning vi så bevegelsen hadde til for eksempel sølibat? Og hvordan kan en bevegelse få rykte på seg om å være strengt, nærmest fanatisk, asketisk hvis de i virkeligheten var alt annet enn?

I dette sitat stiller Apollonius mange spørsmål som handler om moral, eller også mangel på det samme, hos montanistene. Først poengterer han, ved retoriske spørsmål, at disse ting ikke er akseptabelt for profeter, dernest mener han å kunne bevise at det er skjedd blant montanistene. I følge denne beskrivelse har de har beskjeftiget seg med ting som ikke er en kristen verdig. De har både farvet hår, spillt spill og brukt smykker.

Som vi så ovenfor var den kristne holdning at man ikke var av denne verden og derfor skulle man heller ikke beskjeftige seg med de verdslige gleder i for stor grad.

Tilbakeholdenhet ble forventet på flere områder. De kristne engasjerte seg som regel ikke i de forskjellige former for spill som ble ansett som hedensk underholdning, man holdt seg vekk fra den politiske arena og de kristne kvinner skulle være ærbare. Ærbarhet hang sammen med en nedtoning av det seksuelle, derfor skulle kvinnene tildekkes og de skulle ikke smykke seg eller bruke sminke. Om vi skal tro Apollonius når han sier at de montanistene på disse områder har trosset de kristne forventninger er vanskelig å avgjøre. Det er selvfølgelig en mulighet for at Apollonius, i sin iver etter å fremlegge argumenter mot montanistene som rettroende kristne, la fram ”beviser” som ikke var korrekte. Dette er det gjennomgående problem med de anti-montanistiske kilder at de kan ha lagt ”bevisene” frem på sin egen måte og på denne måte endret framstillingen. Det kan også hende han samvittighetsfullt har brukt materialet som det var, men har vært ukritisk til sine egne kilders relevans. Vi skal selvfølgelig passe på med ikke å gjøre oss skyldig i samme feil og utelukke muligheten for at Apollonius talte om noe som var skjedd.

Apollonius snakker også om pengeinnsamlere hos montanistene. Når det gjelder pengeinnsamling har tradisjonen vært at profetene ikke selv skulle ta imot penger som betaling for sine tjenester. De pengeinnsamlere Apollonius her snakker om har mottatt gaver for sine tjenester og gitt betaling til andre som har forkynt Montanus’ ord.¹⁴³ Dette har ikke

¹⁴² Eusebius, 5.18.11

¹⁴³ Eusebius, 5.18.2

vært velsett fordi praksisen har vært at profeter ikke skulle motta betaling. Didaké er tydelige på at de omreisende profeter ikke må ta imot penger for sin tjeneste. De må maksimum bli som gjester to netter, de må kun få brød tilstrekkelig til neste stopp, og de må ikke be om penger, det siste er til og med et tegn på *falske* profeter. Profetene må kun be om penger til *andre* i nød.¹⁴⁴ Dette er en videreførelse av oppfordringene til apostlenes materielle tilbakeholdenhet i Det Nye Testamente, hvor apostlene ikke skal eie mer enn én kjortel. Hvis Montanus' profeter har tatt imot og selv gitt gaver og penger for tjenester, så måtte dette være et tegn på at han var en falsk profet. Og ikke bare det, men han har isåfall vært grådig og pengebegjærlig. Vi kan heller ikke her avgjøre om det Apollonius sier er riktig eller ei. Trevett foreslår at det katolske angrep på montanismen når det gjelder penger og pengebegjær, handler om kirkens provokasjon over montanistenes økonomiske suksess. Problemet var ikke bare at de var økonomisk suksessfulle, men deres økonomiske gevinst kunne til slutt være en trussel mot kirkens økonomi.¹⁴⁵ Dette kan selvfølgelig godt ha vært en av årsakene til at kirken angriper montanistene. Det kan hende at montanistene var en bevegelse med økonomisk overskudd og at de har hatt tilhengere fra den rikere ende av samfunnet. Dette kan henge sammen med Apollonius' uttalelse om profetinnen som tok imot gull, sølv og kostbare klær.¹⁴⁶ Kanskje kan det ha vært kvinnenens fremtredende stilling i montanismen som har virket tiltalende på de mer økonomisk maktfulle kvinner. Det var en stor andel av kvinner fra høyere klasser i kirken, disse kan ha blitt tiltrukket av montanistenes enda mer kvinnevennlige innstilling og valgt et montanistiske felleskap, hvortil etterfølgende tiende og gaver gikk.

Uansett hvordan vi velger å forstå Apollonius er det større sannsynlighet for at hans utspill mot montanistene er oppstått av noen faktiske hendelser enn at det er pure oppspinn. Det er ikke nødvendigvis uaktuelt å tenke på montanistene som opptatt av penger og materielle goder. Montanistene har kanskje ikke vært så strengt asketisk tilbakeholdne på alle områder av det kristne liv, slik det ofte har vært hevdet, ellers ville nok ikke Apollonius vitne så frimodig om det motsatte. Men det krever moderasjon for å forstå hans utsagn fullt ut. Det har vært en spenning i montanismen på dette område. At montanistene har vært opptatt av renhet og hellighet er der heller ingen tvil om. Et orakel fra Prisca vitner om det:

¹⁴⁴ Didaché, 11

¹⁴⁵ Trevett, 49.

¹⁴⁶ Eusebius, 5.18.4

“A holy minister must understand how to minister holiness. For if the heart gives purification, they will also see visions, and if they lower their faces, then they will perceive saving voices, as clear as they were obscure.”¹⁴⁷

Oppsummering

Profeti

Montanistene har skilt seg ut fra kirken ved å hevde at deres profeti var autoritær. Dette var den fordi Gud talte gjennom dem og fordi de mente at åpenbaringene ikke var fastlagt med Kristus men at Den Hellige Ånd ga muligheter for fortsettende åpenbaringer på noen områder. Videre var deres profeti ekstatisk ukontrollerbar.

Profeti var en viktig del av både kirken og montanismen, og begge hevdet at deres profeti var i tråd med den apostolske tradisjon. Hvilke forskjeller var der reelt? Våre kilder snakker mye om de montanistiske ekstatiske profetier og hvordan ekstasten var et tegn på falskhet. Her skiller montanismen seg ikke ut fra den kristne tradisjon, men den skiller seg ut fra kirken som den er kommet til å være. Kirkens utvikling har vært preget av dens avhengighet av organisering og fokus på enhet for å stå imot press fra blant annet andre religioners innflytelse. I dette er profeti, og spesielt ekstatisk profeti kommet i bakgrunnen fordi det var viktig å kunne kontrollere kirken. Her var montanismen annerledes da den ikke kunne kontrolleres. Det later dessuten til at montanistene har brukt profetien i høyere grad enn normalt i kirken, ikke fordi profeti har vært ikkeeksisterende i kirken, der har det også vært profetisk aktivitet. Denne aktivitet var dog begrenset av åpenbaringsforståelsen. Man mente at åpenbaringen som kom med Kristus var endegyldig og bevart i skriftene og tradisjonen etter apostlene. Altså måtte profeter ikke komme med noe nytt og profetens autoritet lå i hans samspill med tradisjon. For noen gjorde åpenbaringsforståelsen det vanskelig å akseptere Den Hellige Ånds fortsatte virke i kirken, som følge av dette ble profeti sett på som tilhørende et avsluttet kapittel i kirkens historie. Her ligger en av de mest vesentlige forskjeller mellom kirken og montanismen. Montanismen mente at Den Hellige

¹⁴⁷ Aune, Orakel 11.

Ånd fortsatt var aktiv og at den på områder som handlet om praksis kunne komme med fortsatte åpenbaringer.

Kvinner

Den største forskjell mellom kirken og montanismen når det gjaldt kvinner var at i montanismen hadde kvinner autoritet.

Kirken har helt fra starten skilt seg ut fra omverdenen ved å tilrettelegge bedre vilkår for kvinner. Kvinner i kirken har nytt stor frihet og respekt i forhold til de hedenske kvinner. Sånn var det også i montanismen. Men her fikk kvinnene mer fremtredende plass i enda større grad enn i kirken. Hvor kirkens kvinner var respekterte hadde montanismens kvinner autoritet. Hvor kirkens kvinner profeterte, profeterte montanistenes kvinner offentlig. Montanistenes holdning til kjønn hang sammen med deres forståelse av at i Kristus var der ikke mann og kvinne, derfor var der heller ingen rettningslinjer som sa at menn som de eneste kunne innta lederposisjoner i kirken. Dette var nye tendenser for en kirke som kun hadde mannlige øverste ledere og som bygget sin åndelige troverdighet på en apostolsk suksesjon gjennom menn. I kirken mente man at det kun var mennene som kunne innta ledende stillinger i kirken, og henviste her til tradisjonen hvor ledere og prester helt fra Moses' tid hadde vært menn.

Askese

Montanistene kom med nye regler omkring askese. De innførte nye faster, forbød gjengifte og søkte sølibatet i høyere grad enn i kirken.

Hos både kirken og blant montanistene var askese en del av livet og den innebar for eksempel faste og sølibat. På dette området gikk montanistene sin egen vei ved å innføre strengere regler enn kirkens. De innførte nye faster og gjorde de allerede eksisterende faster lengre. Når det gjaldt sølibatet søkte de dette med stor iver. Deres søken etter sølibatet kan ha vært motivasjonen til å forby ekteskapet. Noen mener at montanismen var en reaksjon på kirkens verdsliggjøring, at de så sin oppgave som å føre kirken, som hadde forvillet seg vekk fra det opprinnelige kall og opparbeidet en slapp holdning til den profetiske arv, tilbake til

den urkristelige strenghet. Holmquist/Nørregård mener Montanus talte for streng menighetstukt og hadde som motto ”tilbake til urkristendommen”, og at dette kan ses som en reaksjon mot at kirkens beveget seg bort fra urkristendommens entusiastiske religiøsitet.¹⁴⁸ Kanskje var montanismen en reaksjon mot en kirke som var mer og mer positiv overfor det romerske styre og dermed åpnet opp for en løssluppenhet på noen praktiske områder. Hvis dette er tilfellet har montanistenes nye, strengere asketiske regler nødvendigvis vært en trussel mot kirkens autoritet. Når de innførte nye kristne ”leveregler” var dette samtidig en kritikk mot kirkens, som ikke var strenge nok. Montanistene hevdet at de mottok åpenbaringer og bygget deres praksis på dette. Hvis montanistenes nyordninger ble akseptert i kirken var det ensbetydende med en aksept av deres åpenbaringer som autoritative og ”*then the catholic clergy no longer had the final word on matters of orthopraxis.*”¹⁴⁹

¹⁴⁸ Holmquist & Nørregaard, 47-48.

¹⁴⁹ Trevett, 120.

DEL 4

KONKLUSJON

Montanismens kritikere har gjort et iherdig arbeid med å tilbakevise bevegelsens eksistensberettigelse som del av kirken. Når man leser antimontanistiske skrifter blir man overveldet av motstanden mot bevegelsen og den nidkjærhet som ligger i uttalelsene mot dem. Man er ikke i tvil om at det var et eller annet ved denne bevegelse som absolutt ikke kunne aksepteres og at den har skapt voldsomme provokasjoner. Man blir dog hurtig i tvil om hva det var som ikke kunne aksepteres og hva det var som provoserte så voldsomt. Var forskjellene virkelig så store?

Når man ble dømt som kjettersk i den tidlige kirke hadde det som regel med heterodoksi å gjøre. Gnostisismen ble for eksempel aldri akseptert som kristen blant annet fordi bevegelsen ikke kunne hevde noe direkte forhold til den apostolske tradisjon og dens lære ikke var i harmoni med kirkens. Arius ble dømt som kjettersk på grunn av sin kristologi. Markion ble kjetterdømt på bakgrunn av sin lære om at skaperguden i Det Gamle Testamente var en annen en Ny Testamentes frelsende Gud og på grunn av hans doketiske kristologi. Det handlet her om vranglære på områder som var avgjørende for frelsesspørsmålet. Var det samme gjeldende når det dreide seg om montanistene? Nei, sier våre kilder. Både Epiphanius og Hippolytus gjør det klart at montanistene ikke er i læremessig strid med kirken på de avgjørende områder. Epiphanius sier at de aksepterer hvert skrift i Det Gamle og Det Nye Testamente, at de tilslutter seg læren om de dødes oppstandelse og er enige i kirkens lære om Fader, Sønn og Helligånd. Hippolytus sier de har samme oppfattelse som kirken av Gud Fader, Skaperen og at de er enige i evangeliets lære om Kristus. Altså har montanistene oppfattet den kristne tradisjons lære om Fader, Sønn og Helligånden som sanne og holdt de samme skrifter for hellige og autoritative. Hva var så årsaken til at de ble forfulgt av kirken og at kirken til slutt ikke lenger kunne romme dem, men så det nødvendig å dømme dem som kjetterske?

I følge min undersøkelse har forskjellene mellom kirken og montanismen ofte gått på praksis. De har hatt forskjellige måter å gjøre tingene på. Forskjellige *måter* å profetere på, forskjellige *måter* å se kvinnes oppgave på og forskjellige *måter* å føre askesen ut i livet på. Det er også sånne fornyelser Hippolytus nevner da han skal peke på hva som skiller dem ut. Deres fornyelser var ikke, som Trevett sier, viktige for frelsesspørsmålet, men handlet om det kristne dagligliv.¹⁵⁰ Selv om dette i stor grad er riktig er det allikevel viktig å forstå at det ikke kun har vært snakk om *praktiske* forskjeller. Til grunn for praktiske forskjeller lå forskjellig syn på noen vesentlige spørsmål. Disse spørsmål hadde kanskje ikke frelsesbetydning, men de var allikevel betydningsfulle. Montanistene hadde et annet syn på åpenbaring og de hadde et annet syn på autoritet.

De skilte seg ut fra kirken på noen viktige områder, hvorav de viktigste var:

- 1) Deres profeti var ekstatisk, de mente den var autoritativ og de hevdet at åpenbaringen var fortsettende.
- 2) De montanistiske kvinner hadde autoritet.
- 3) De innførte strengere krav til kristen livsførsel.

Hvorfor var akkurat disse fornyelser og forskjeller så viktige?

Først og fremst var det forskjellene i forståelsen av profeti. De montanistiske profetier var utført i en ukontrollerbar ekstase. Den ukontrollerbare profeti var problematisk fordi det var viktig for kirken nettopp å ha kontroll. Var man i ekstase kunne man si og gjøre ting som ikke var i tråd med kirkens tradisjon. Dette kunne videre utfordre andre troendes måte å tenke på, både omkring kirkens lære og dens organisering. Det var, ved det monarkiske episkopats innførsel, biskopens oppgave å holde all vranglære ute av kirken. For å kunne utføre denne oppgave var det viktig å ha en viss kontroll.

Det andre element ved montanistenes profeti, var deres oppfattelse av deres profeti som autoritativ. De hevdet at deres orakler var autoritative i kraft av at de var direkte fra Gud og at Gud talte direkte gjennom dem. Mot en sånn autoritet var det ikke mye å stille opp. Og dette truet selvfølgelig den enkelte menighets biskop makt. Hvis biskopen ikke hadde den ultimative autoritet, hva var hans rolle så? Samtidig mente de at åpenbaringen ikke var fastsatt på alle områder, men at profetene kunne tale fra Gud om nyordninger. Dette utfordret

¹⁵⁰ Trevett, 215.

på det kraftigste den kanondannelsesprosess som var igang i kirken. Hvis deres åpenbaringer var autoritative, hvordan skulle man så forholde seg til de fastsatte skrifter som kirken pekte på som del av autoritetsgrunnlaget?

Videre satt de kvinner som ledere. Problemet med den montanistiske kvinne var ikke kun at hun var profetisk, men hun hadde profetisk *autoritet* over menighetene. Dette stred imot den apostolske tradisjon hvor kvinner skulle holde seg i bakgrunnen i offentlige sammenhenger og ikke under noen omstendigheter ha læremessig ansvar. Dette fordi kvinnen var spesielt utsatt for feil, en belastning man hadde kunnet se allerede ved syndefallet. Som Epiphanius påpekte var kirken blitt ført fram av *mannlige* ledere. Dessuten hevdet kirken en apostolsk suksessjon gjennom *menn* og denne tradisjon ble videreført gjennom presbyterordningen og ved innførelsen av det monarkiske episkopat. Montanismens autoritative og ledende kvinner utfordret kirkens maktfulle menn.

Til sist innførte montanistene strengere askese. De hadde nye og lengre faster, de forbød gjengifte og de søkte sølibatet i stor grad. Dette var ensbetydende med at montanistene, da de innførte strengere krav til kristen livsførsel, satt spørsmålsteget ved kirkens krav til livsførsel. Montanistenes skjerpning av forventningene til det kristne liv avslører en skepsis til de krav framsatt av kirken og en holdning om at disse ikke var skarpe nok. Hvis det var slik som Holmquist/Nørregård foreslår at Montanus' strenge moral gjorde at han motarbeidet den verdslighet man så snike seg inn i kirkene, kan dette ha vært provoserende for kirken. Ifølge Trevett reagerte kirken på at montanistene var så mye mer fromme og strenge enn dem selv. Denne fromhet kunne tas som kritikk av kirkens praksis, men også i siste ende som kritikk av den myndighet som bestemte kirkens praksis. Altså var kritikk av kirkens "slapphet" ensbetydende med kritikk mot kirkens øverste ledere.

Hovedårsakene til at montanistene møtte så mye motstand i kirken var at de skilte seg ut på visse områder og ikke bakket opp om en ensrettet samlet kirke. De skilte seg ut på avgjørende områder i gudsdyrkelsen som i og for seg ikke noe med med ortodoksi å gjøre. Hvorfor ble dette så viktig?

Kirken var i en skjør fase og fortsatt relativt ung. Den kjempet i de første århundrer med både utefrakommende forfølgelser og interne stridigheter. Dette gjaldt blant annet markionismen, arianismen og den lange kamp kirken kom til å kjempe mot gnostisismen. Utfordringen for kirken var i de første århundrer å danne en felles ramme omkring kristendommen, både som ledd i evangeliets utbredelse og som en overlevelsesfaktor. I dette

ble kanondannelsen og organiseringen av kirkens ledelse av ytterste viktighet. En kanon skulle sikre opprettholdelsen av den apostolske tradisjon i hele kirken. Den inneholdt den sanne åpenbaring og var i kraft av dette autoritær. En organisert kirkelig ledelse, som kirken fikk i det monarkiske episkopats biskoper, hadde øverste myndighet i kirken og dermed ansvaret for å motarbeide eventuell vranglære. Begge dele var med til å skape enhet. Derfor ble montanismen en trussel, den truet enheten. Den truet kanons åpenbaringsmonopol ved å hevde profetisk autoritet. Den truet det monarkiske episkopat ved å framstilte nye autoritetspersoner. Montanistene, med deres overbevisning om at deres egne profetier var autoritative og tanken om at åpenbaringen ikke endte med apostlene, utfordret noen av kirkens grunnpillere og må ha vært til stor fare for den ensrettethet kirken strebet etter.

Montanistene skulle også komme til å bli en brikke i et enda større spill om enhet. Da Konstantin i det 4. århundre utstedte sitt toleranseedikt var det til stor glede for mange kristne. Ikke kun holdt forfølgelsene mot dem opp, men kirken fikk også mange fordeler. Etterhvert innførte keiseren til og med lover med utgangspunkt i kristendommen og gjorde dermed denne religion mer og mer statlig. Keiseren hadde sett i kirken et nyttig redskap i kampen for *rikets* enhet. Det romerske rike var under konstant utvikling og vekst. For å utbrede seg videre og i det hele tatt å overleve var det også her viktig med enhet. Konstantin så hvordan kirken kunne virke samlende for riket, selvfølgelig under forutsetning av at kirken selv var enhetlig. Ensretning i kirken var derfor i keiser Konstantins interesser og dette ble en merkesak for keiseren som engasjerte seg i kirkens interne stridigheter. Han gikk inn i den arianske strid for å utjevne og om mulig utviske forskjellene her. Når Theodosius senere overtok keiserstillingen gjorde han kristendommen til statsreligion og påla alle innenfor det romerske riket å holde seg til den kristne lære som uttalt ved Nikea 325. Det var med rikets enhet for øye at kjetterlovene ble innført, og det var disse lover som i siste ende skulle bli montanistenes endelikt. Montanistene var, med sine nye regler, sine kvinnelige ledere med autoritet og sin oppfattelse av at åpenbaringen ved profeti ikke var begrenset til de kanoniske skrifter eller apostlenes lære, til fare for enhet i kirken og staten. Derfor måtte den bli dømt som kjettersk.

Var det berettiget? Hvis man mente at kjettere var det samme som heterodokse så må svaret bli nei. Montanismen var ikke uenige med den apostolske tradisjon eller skriftene. På denne måte skilte montanismen seg ikke ut fra kirken. Men i forhold til den historiske

kontekst: ja, kanskje. Kirken kjempet en hard kamp både utefra og innefra og var nødt til, for sin egen overlevelse skyld, å sette noen klare linjer opp.

Det var noen forutsetninger i montanismens samtid som ble avgjørende for montanismens skjebne. Kampen for enhet var det viktigste og toneangivende i montanismens samtid. Derfor kunne montanismen ikke overleve. Vi har nesten tilsvarende bevegelser i dag som minner om montanismen på mange måter, men som ikke er blitt kjetterdømt. Et eksempel på dette er pinsebevegelsen. Pinsebevegelsen har utbrett bruk av profeti, de har kvinnelige ledere og strenge krav til kristen livsførsel. Denne bevegelse anses idag som å være innenfor den kristne kirke. Dette fordi vi står i en annen historisk situasjon idag og fordi de betingelsene som førte til montanismens ekskommunikasjon ikke er tilstede. Det var de heller ikke på Wesley's tid. Når Wesley uttaler seg om montanismen er det med utgangspunkt i sin egen tid, hvor de samme utfordringer ikke fantes. Men man kan ikke løsrive historiske hendelser fra deres historiske kontekst! Kanskje var montanismens lære ikke kjettersk ifølge Wesley's oppfattelse av kjetteri, og kanskje ville de samme teologiske holdninger idag, eller på Wesley's tid, ikke utløse den samme reaksjon. Men montanismen ble dømt av kirken som kjettersk, ikke på grunn av heterodoksi, men på grunn av den trussel bevegelsen var mot den enhet kirken følte seg avhengig av. Og med dette som utgangspunkt var den kjettersk.

Kilder

Fra Aune, David E. *Prophecy in Early Christianity and the Ancient Mediterranean World*.
Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmanns Publishing Company, 1939:
Montanistiske orakler.

Epiphanius of Salamis, *The panarion of Epiphanius of Salamis*. Oversatt av Frank Williams.
Book I, II & III. Leiden, New York, København, Köln: E.J. Brill, 1987

Eusebius, *Eusebs Kirkehistorie I-III Bog*, oversatt av Knud Bang, København: Gyldendalske
Boghandel, Nordisk Forlag, 1945

_____. *Eusebs Kirkehistorie IV-X Bog*, oversatt av Knud Bang, København:
Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, 1945

Fra Roberts, The Rev. Alexander & James Donaldson, ed. *The Ante Nicene Fathers: the
translations of The Writings of the Fathers down to A.D 325*, Grand
Rapids, Michigan: WM. B.Eerdmanns Publishing Company, 1995:

Vol I:

Ireneus *Adversus Haeresis* (Against Heresies)

Polycarp *Epistle to the Philippians*

Vol III:

Tertullian *De Anima* (Treatises on the Soul)

De Baptismo (On Baptism)

Vol IV:

Tertullian, *De Virginibus Velandis* (On the Veiling of Virgins)

De Exhort. Castitatis (On Exhortation to Chastity)

De Baptismo (On Baptism)

De Jejunio (On Fasting)

Fra Schaff, Philip ed. *Ante Nicene Fathers. Fathers of the Third Century: Hippolytus, Cyprian, Caius, Novatian.* Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 2004
<http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf05.html>

Vol V:

Hippolytus, *Refut. Omn. Haer* (The Refutation of all Heresies)

Litteratur

Aune, David E. *Prophecy in Early Christianity and the Ancient Mediterranean World.*
Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmanns Publishing Company, 1939

Butler, Rex, *The New prophecy & "New Visions": evidence of Montanism in The passion of Perpetua and Felicitas,* Catholic University Press, 2006

Chadwick, Henry. *The Early Church.* Penguin Books, 1993

_____. *The Church in Ancient Society, From Galilee to Gregory the Great.* New York: Oxford University Press, 2001

Ehrmann, Bart D. *Lost Christianities. The Battles for Scripture and the Faiths We never knew.* New York: Oxford University Press, 2003

Heine, Ronald. *The Montanist Oracles and Testimonia.* Macon GA, 1989

Tabbernee, William. "“Will the Real Paraclete Please Speak Forth!”: The Catholic-Montanist Conflict.” In *Advents of the Spirit. An introduction to the current study of Pneumatology,* ed. Bradford E. Hinze & D. Lyle Dabney, 96-118. Milwaukee, Wisconsin: Marquette University Press, 2001

Holmquist, Hjalmar & Jens Nørregaard. *Kirkehistorie I. Oldtid og Middelalder.* København: J.H. Schultz Forlagsboghandel A/S, 1931

Hvidt, Niels Christian. *Christian Prophecy. The Post-Biblical Tradition*. New York, Oxford University Press, 2007

Marjanen, Antii. "Montanism:Egalitarian Ecstatic "New Prophecy"". In *A Companion to Second Century Christian "Heretics"*, ed. Antii Marjanen & Petri Luomanen, 185-212. Leiden, Boston: Brill, 2005.

Pedersen, Hans. P. *2000 år med Helligånden*. København: Forlaget Proskrift, 1999

Rankin, David. *Tertullian and the Church*. Cambridge University Press, 1995

Richardson, Cyril C., *Early Christian Fathers*. Grand Rapids, Michigan: Christian Classics Ethereal Library, 1953, <http://www.ccel.org/ccel/richardson/fathers.html>

Roberts, The Rev. Alexander & Donaldson, James, ed. *The Ante Nicene Fathers: the translations of The Writings of the Fathers down to A.D 325, Vol. V*. Grand Rapids, Michigan: WM. B.Eerdmanns Publishing Company, 1995

Schepele, Vilhelm. *Montanismen og de Phrygiske Kulter. En religionshistorisk undersøgelse*. København: Pio, 1920

Stark, Rodney. *The Rise of Christianity. How the Obscure, Marginal Jesus Movement Became the Dominant Religious Force in the Western World in a Few Centuries*. Harper, San Fransisco: HarperCollinsPublishers, 1997

Trevett, Christine. *Montanism. Gender, Authority and the New Prophecy*. Cambridge: University Press, 1996

Wesley, John. *The works of John Wesley, vol. 2*. Grand Rapids, Michigan: Baker Books, 1996

